

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

НІТЕНКО ОЛЬГА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 78. 378.1(4)

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ПРАВА
В ТРИЦИКЛОВІЙ СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

13.00.04 - теорія і методика професійної освіти

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

КИЇВ-2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Науковий консультант доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент
ТАЛАНОВА ЖАННЕТА ВАСИЛІВНА,
Інститут вищої освіти НАПН України,
завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ЛУК'ЯНОВА ЛАРИСА БОРИСІВНА,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України, директор інституту;

доктор педагогічних наук, професор
ШАНДРУК СВІТЛАНА ІВАНІВНА,
Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
завідувач кафедри лінгводидактики та
іноземних мов;

доктор педагогічних наук, професор
ЖУРАВСЬКА НІНА СТАНІСЛАВІВНА,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, професор
кафедри методики навчання та управління
навчальними закладами.

Захист відбудеться 22 грудня 2015 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.456.02 в Інституті вищої освіти НАПН України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, дев'ятий поверх, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту вищої освіти НАПН України (01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9).

Автореферат розіслано 20 листопада 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.П. Чорнойван

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Політичні, соціально-економічні та організаційні зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві, ведуть до суттєвих змін у системі вищої освіти. Динамізм суспільних процесів обумовлює нові стратегічні напрями перебудови освітнього процесу у вищій професійній школі на шляху до становлення майбутніх фахівців у всіх галузях суспільної діяльності.

Розвиток іншомовної підготовки у вищій професійній освіті обумовлений цілеспрямованою державною політикою України щодо європейської інтеграції та реформування вищої освіти, зокрема підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), запровадження Національної рамки кваліфікацій (2011 р.) тощо.

Об'єктивною реальністю розвитку України сьогодні є розширення міжнародних зв'язків й інтеграція до європейської спільноти. За таких умов володіння фахівцями іноземними мовами набуває особливого значення і стосується всіх сфер життя, де навички іншомовної комунікації є ключовими для розвитку міжнародних відносин, проведення різноманітних заходів, культурного обміну між представниками різних країн тощо. Багатомовність і полікультурність вважаються необхідними умовами життєдіяльності громадян нової Європи і, відповідно, України. Потреба сучасного суспільства у фахівцях, які вільно володіють іноземною мовою, зумовлює необхідність пошуку нових конструктивних ідей для вирішення проблеми оптимізації та інтенсифікації формування іншомовної професійної компетентності й у студентів юридичного профілю.

Проблемам реформування вищої школи, взагалі, та впровадженню інновацій в іншомовну підготовку студентів вищих немовних навчальних закладів, зокрема, присвячені дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців: В. Андрущенко, Ю. Бандури, М. Бернса, Р. Бужикова, Я. Булахової, Р. Гришкової, Д. Демченко, Н. Дем'яненко, Н. Журавської, І. Зарубінської, І. Зимньої, С. Калашнікової, Б. Клименка, Л. Кнодель, Г. Козлакової, З. Корнєвої, Б. Корольова, Г. Кравчук, В. Кременя, Г. Кривчикової, О. Літкової, В. Лугового, Л. Лук'янової, М. Люстіга і Г. Кьостера, В. Майбороди, О. МакКліланда, Н. Микитенко, Б. Рея, І. Секрет, Ю. Скиби, З. Соломко, М. Степка, В. Стрілець, Н. Сури, Ж. Таланової, О. Тарнопольського, О. Хоменка, І. Чемерис, С. Шандрук, Б. Шуневича, О. Юдіної, О. Ярошенко та ін.

Вітчизняні науковці здійснюють значний внесок у становлення системи сучасної іншомовної підготовки, закладаючи своїми дослідженнями фундаментальну базу для її подальшого розвитку. Що стосується досліджень, присвячених безпосередньо проблемам іншомовної підготовки фахівців права в умовах трициклової системи вищої освіти, то слід відмітити відсутність комплексних робіт, спрямованих на удосконалення такої підготовки як цілісної системи в усіх її аспектах в умовах змішаного навчання на основі міждисциплінарної інтеграції. Наявні окремі роботи з виявлення світових тенденцій іншомовної підготовки майбутніх юристів, визначення шляхів реалізації такої

підготовки в Україні в контексті цих тенденцій. Без вивчення міжнародного досвіду неможливо розвивати ефективну вітчизняну систему іншомовної підготовки, зокрема професійно орієнтовану, яка була б адаптована до європейських норм і кращих світових освітніх стандартів. Доцільність і своєчасність дослідження проблеми іншомовної підготовки в галузі права підтверджують наявні суперечності:

- між новими суспільними вимогами до компетентності фахівців права в контексті європейської інтеграції та традиційним підходом до організації професійно орієнтованої іншомовної підготовки юристів;

- між актуальними завданнями щодо інтеграції до Європейського простору вищої освіти та чинною системою підготовки кадрів вищої освітньої кваліфікації з права, що не відповідає кращим світовим зразкам та провідним тенденціям.

Відтак іншомовна підготовка потребує суттєвої науково обґрунтованої модернізації. Зазначене й зумовило вибір теми дисертації **«Іншомовна підготовка фахівців права в трицикловій системі вищої освіти: європейський досвід»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи відділу політики і врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України «Автономія та врядування у вищій освіті» (№ 0113U003102); наукового проекту кафедри іноземних мов Національної академії внутрішніх справ «Професійно орієнтована іншомовна підготовка працівників органів внутрішніх справ» (Протокол засідання кафедри іноземних мов Національної академії внутрішніх справ № 1 від 03.09.2012 р., Плани науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ на 2012-2013 н.р., 2013-2014 н.р., 2014-2015 н.р.).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України (протокол від 26 грудня 2011 р. № 11/7-4) й узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол від 30 жовтня 2012 р. № 8).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є наукове обґрунтування концептуальних засад іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вищої освіти України та розроблення інноваційної моделі такої підготовки на основі аналізу й узагальнення європейського досвіду.

Відповідно до мети поставлено такі *завдання*:

- проаналізувати стан дослідження проблеми іншомовної підготовки фахівців права на основі наукової джерельної бази та визначити питання, що потребують вивчення;

- виявити особливості та тенденції іншомовної підготовки фахівців права в провідних університетах країн Європейського простору вищої освіти;

- виокремити сучасні європейські моделі іншомовної підготовки фахівців права, які реалізуються в різних регіонах Європи;

- ідентифікувати стан і складові іншомовної підготовки в системі вищої освіти України;

- удосконалити понятійно-термінологічний апарат, який характеризує досліджувану проблему: конкретизувати дефініції і сутність понять «іншомовна

підготовка фахівців права» та «іншомовна компетентність фахівців права»;

- науково обґрунтувати концептуальні засади іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вищої освіти України на основі європейського досвіду;
- спроектувати інноваційну модель іншомовної підготовки фахівців права на трьох циклах вищої освіти, яка базується на компетентнісному підході;
- розробити рекомендації щодо такої підготовки для вітчизняних вищих навчальних закладів, які готують фахівців права.

Об'єкт дослідження – іншомовна підготовка фахівців права в системі вищої освіти.

Предмет дослідження – європейський досвід іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вищої освіти.

Методи дослідження. З метою вирішення завдань дослідження використано такі дослідницькі методи:

- *аналіз і узагальнення* емпіричних даних і теоретичних положень, що містяться у фаховій літературі з різних наукових напрямів (педагогіки, психології, соціології, політології, філософії освіти, лінгвістики, лінгводидактики, методики навчання іноземних мов тощо), у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, міжнародних документах, включаючи електронні ресурси, а також отриманих у дисертаційній роботі результатів для визначення стану дослідженості проблеми та з'ясування особливостей, тенденцій іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вищої освіти;

- *порівняльний аналіз, аналогія* при вивченні та зіставленні нормативних документів, проектів ЮНЕСКО, інституцій Європейського Союзу, Ради Європи, нормативно-правових актів у галузі вищої освіти, що дали можливість порівняти організацію, функціонування, розвиток системи іншомовної підготовки різних країн з урахуванням її національної, регіональної різноманітності, виявити її позитивні моделі, тенденції та напрями еволюції, здійснити обґрунтовану вибірку вищих навчальних закладів з використанням міжнародних рейтингів «Шанхайський», «Таймс», «Кью Ес»;

- *описової статистики* для опрацювання статистичних даних, різноманітних інформаційних джерел стосовно ролі та місця іноземних мов у сучасному глобалізованому світі взагалі та іншомовній підготовці юристів зокрема;

- *моделювання* для проектування інноваційної моделі іншомовної підготовки фахівців юридичного профілю на основі компетентнісного підходу;

- *систематичного спостереження* для опрацювання даних щодо реалізації процесу іншомовної підготовки майбутніх юристів з метою виявлення її особливостей, організації, компонентного складу, визначення ролі та особливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій в цьому процесі;

- *методи педагогічної діагностики* – опитування, бесіда, анкетування студентів-юристів та викладачів іноземних мов для визначення ціннісних орієнтацій сучасних студентів, ставлення викладачів до модернізації іншомовної підготовки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *уперше*:

- виявлено тенденцію індивідуалізації та диференціації іншомовної

підготовки фахівців права як невід'ємної складової інтернаціоналізації вищої юридичної освіти на трьох циклах в провідних університетах країн Європейського простору вищої освіти;

- визначено та систематизовано особливості іншомовної підготовки фахівців права в Європейському просторі вищої освіти, що характеризують тенденцію індивідуалізації та диференціації іншомовної підготовки фахівців права: запровадження окремих юридичних дисциплін на 3-4 курсах бакалаврату, що викладаються іноземною мовою; збільшення кількості англійських магістерських програм із права; можливість здійснення докторської (доктор філософії) підготовки, а також написання й захисту дисертації англійською мовою; наявність програм міжнародного академічного обміну для здобувачів усіх трьох циклів вищої юридичної освіти; постійне функціонування при юридичних факультетах міжнародних літніх шкіл, мовних курсів; робота Центрів або Шкіл іноземного права (англійського, німецького тощо) у країнах, для яких воно не є рідним; запрошення експертів/професіоналів – суддів, адвокатів, прокурорів – з інших країн для читання лекцій та проведення майстер-класів; функціонування міжфакультетських, міжуніверситетських, міжрегіональних профільних об'єднань з правової освіти; визнання міжнародних сертифікатів про володіння іноземною мовою (TOEFL, IELTS, Test DAF тощо) в межах програм підготовки з права;

- виокремлено сучасні європейські моделі іншомовної підготовки фахівців права: *західноєвропейську, центральноевропейську та східноєвропейську*;

- обґрунтовано концептуальні засади іншомовної підготовки фахівців права: компетентнісний підхід на основі галузевої рамки кваліфікацій з права ЄПВО, трицикловість на основі рівневої наступності іншомовної підготовки з права, міжнародна академічна мобільність, принципи наступності, студентоцентризму, інтегративності (міждисциплінарна взаємодія), запровадження інформаційно-комунікаційних технологій та дистанційної освіти з урахуванням особливостей іншомовної підготовки з права, забезпечення якості іншомовної підготовки в межах вищої юридичної освіти на основі новітніх критеріїв оцінювання результатів навчання;

- розроблено інноваційну модель іншомовної підготовки фахівців права в умовах трициклової системи вищої освіти (бакалаврат-магістратура-аспірантура), основними елементами якої (моделі) є *глобальне зовнішнє середовище*: глобалізація, євроінтеграція, інтернаціоналізація та похідні від них різновиди мобільності; *національне суспільне середовище*: нові вимоги до особистості, якості вищої освіти, новий зміст професійної діяльності; *вхід до системи вищої юридичної освіти*: нормативне забезпечення іншомовної підготовки, що включає документи Європейського Союзу, національну законодавчу базу, професійні стандарти; ринок праці, який висуває динамічні вимоги до сучасних юристів; *процес здійснення іншомовної підготовки*: а) формування визначеного переліку результатів навчання відповідно до іншомовної компетентності на кожному з циклів вищої юридичної освіти; вимоги до системи внутрішнього забезпечення якості іншомовної підготовки з права; вимоги професійних стандартів у галузі права; перевірка та оцінювання результатів навчання; б) умови освітнього процесу іншомовної

підготовки фахівців права: вибір здобувачами вищої освіти навчальних дисциплін; практики, стажування; літні школи; дистанційні курси; самоосвіта; *вихід із системи вищої юридичної освіти*: сучасні конкурентоздатні на ринку праці фахівці права, які володіють іншомовною компетентністю;

удосконалено:

- визначення понять «іншомовна підготовка фахівців права» – як системне оволодіння іноземними мовами в галузі права на основі міждисциплінарної інтеграції з урахуванням індивідуальних якостей особистості, спрямоване на досягнення такого рівня професійної іншомовної компетентності, що забезпечить знання та розуміння особливостей права інших країн та їх ефективне використання в юридичній діяльності, в міжкультурному та міжособистісному спілкуванні для вирішення професійних завдань в умовах євроінтеграції та глобалізації, «іншомовна компетентність фахівця права» – як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок з іноземної мови в галузі права, а також способів мислення, морально-етичних цінностей, що забезпечують здатність фахівця з права успішно здійснювати професійну діяльність та ефективне спілкування з юридичних питань у мультикультурному середовищі;

- підхід до запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в іншомовній підготовці фахівців права, що полягає в: підвищенні якості юридичної освіти на основі взаємозв'язку загальнодидактичних принципів самостійності, активності і систематичності в електронному освітньому середовищі; розширенні можливостей для безперервної освіти в галузі права на основі реалізації принципів послідовності, наступності та доступності в контексті електронного навчання; оптимізації процесу набуття іншомовних компетентностей студентами на основі індивідуального та диференційованого підходу до створення індивідуальної траєкторії навчання; оптимізації процесу набуття іншомовних компетентностей студентами на основі взаємозумовленості принципів розвивального навчання, оптимальних умов для індивідуальної траєкторії навчання, індивідуального та диференційованого підходу; постійному вдосконаленні дидактичного забезпечення освітнього процесу на основі використання актуальних іншомовних електронних ресурсів із права;

набули подальшого розвитку:

- теорія професійної освіти в частині формування номенклатури основних професійних цінностей в галузі права, розглянутих крізь призму іншомовної підготовки в контексті аксіологічного підходу і виокремлених як ціннісні орієнтири для фахівців права;

- методичні засади організації процесу іншомовної підготовки фахівців юридичного профілю у вищих навчальних закладах України, які базуються на принципах інтегративного навчання та академічної мобільності.

Практичне значення одержаних результатів. Дисертаційне дослідження дає змогу відтворити цілісну картину підготовки майбутнього фахівця нового соціально-професійного типу – юриста, іншомовна підготовка якого виступає рівноправною та рівноцінною складовою загальної професійної підготовки і реалізується в контексті сучасних європейських тенденцій на основі

міждисциплінарної інтеграції. Це, у свою чергу, створює основу для подальших досліджень у галузі професійно орієнтованої іншомовної підготовки студентів юридичного профілю в контексті євроінтеграції, зокрема – входження до європейського дослідницько-освітнього простору.

Результати дослідження сприятимуть виробленню стратегії іншомовної підготовки у вищій школі України в умовах євроінтеграції; підвищенню якості управління процесом іншомовної підготовки юридичного напрямку у вищих навчальних закладах та ефективності професійно орієнтованої іншомовної підготовки студентів-юристів за рахунок індивідуалізації освітнього процесу, його відповідності особистим інтересам і здібностям майбутніх фахівців.

Положення дисертаційного дослідження використані в процесі науково-педагогічної роботи дисертанта на кафедрі іноземних мов Національної академії внутрішніх справ (акти про впровадження від 25 лютого 2014 р.), Інститутом вищої освіти НАПН України під час підготовки пропозицій до проекту Закону України «Про вищу освіту» (довідка про впровадження від 1 липня 2015 р. № 269/1); впроваджено в освітній процес з іншомовної підготовки в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого (акти про впровадження від 08 липня 2015 р.), Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ (акти про впровадження від 06 липня 2015 р.), Одеському державному університеті внутрішніх справ (акти про впровадження від 05 січня 2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні концептуальні ідеї, положення, висновки й рекомендації, які викладено в дисертації та опубліковано у вітчизняних і зарубіжних виданнях, належать одноосібно авторові. У підручнику [3] та посібниках [31-32] авторові належить розробка структури, визначення змісту, відбір і систематизація оригінальних матеріалів з юридичної тематики та розробка відповідної системи лексико-граматичних вправ: у підручнику – до тем «Мое навчання», «Вищі навчальні заклади в Німеччині», «Федеративна Республіка Німеччина», «Європейський Союз», «Міжнародне право», «Криміналістика», «Листування», «Студентська наукова конференція», у посібниках – до тем «Мое навчання», «ФРН», «Поліція ФРН», «Європейський Союз», «Злочин та покарання», «Криміналістика». У Робочих програмах з навчальної дисципліни «Іноземна мова» [34-35] розроблено структуру та тематичне наповнення навчальної дисципліни, описано методи навчання та контролю.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та прикладні результати дослідження оприлюднені в доповідях на 15 науково-практичних комунікаційних заходах, зокрема конференціях, педагогічних читаннях, семінарах різного рівня:

міжнародних: XIII Міжнародний «Тиждень освіти дорослих» в Україні: «Освіта дорослих єднає усі покоління» (Київ-Чорнобиль-Житомирські села і хутори, 2012); X Міжнародні педагогічно-мистецькі читання пам'яті професора О.П. Рудницької «Педагогіка мистецтва і мистецтво педагогічної дії» (Київ, 2012, 2013); «Подготовка кадров милиции/полиции в странах Европы: современное состояние, проблемы, перспективы» (Київ, 2012); «Професійно-мистецька школа у системі національної освіти України» (Мала Білозерка, 2012); «Вища освіта

України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2011, 2012, 2013, 2014); «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» (Київ, 2013, 2014); «Розвиток порівняльної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів» (Хмельницький, 2013, 2014); «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (Київ, 2013); «Освіта дорослих у контексті сталого розвитку» (Київ, 2014); «Проблеми галузевої комунікації, перекладу та інтеграційні процеси в суспільстві» (Харків, 2014); «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Київ-Кіровоград, 2014);

всеукраїнських: «Формування іншомовної професійної компетентності фахівців: національний та європейський вимір» (Ірпінь, 2011); «Теорія та практика юридичної освіти» (Київ, 2012); «Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи» (Київ-Львів, 2012); «Проблеми галузевої комунікації та перекладу» (Харків, 2012); Всеукраїнські психолого-педагогічні читання, присвячені пам'яті Б.О. Федоришина «Профорієнтація: стан і перспективи розвитку» (Київ, 2013); «Науково-педагогічна спадщина Антона Макаренка у практиці сучасних освітніх закладів» (Київ, 2013); «Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України» (Київ, 2013); Перші Всеукраїнські педагогічні читання, присвячені пам'яті академіка С.У. Гончаренка «Особистісний і професійний розвиток дорослих: проблеми і перспективи» (Київ, 2014); VI Всеукраїнські педагогічні читання до 95-річчя від дня народження видатного педагога О.С. Дубинчук «Олена Дубинчук: духовність, компетентність, творчість» (Київ-Тарасівка, 2014); «Іншомовна підготовка практичних працівників органів внутрішніх справ та фахівців із права» (Київ, 2013, 2014, 2015);

звітних наукових конференціях Інституту вищої освіти НАПН України «Наука і вища освіта» (Київ, 2012, 2014, 2015).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 36 наукових працях, із них: одна одноосібна монографія, чотири навчальні посібники, один підручник (у співавторстві), 22 статті у фахових виданнях, з них три у збірниках, які включені до міжнародних наукометричних баз, одна стаття в зарубіжному виданні, п'ять статей у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, три робочі програми навчальної дисципліни.

Кандидатська дисертація «Складні номінативні одиниці в структурі займенниково-співвідносних ототожнювальних речень» за спеціальністю 10.02.01 – українська мова захищена в 2003 р. у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна. Її матеріали не використовувалися у тексті докторської дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (496 найменувань, з них 196 – іноземними мовами), 17 додатків. Повний обсяг дисертації становить 446 сторінок, обсяг основного тексту – 332. Робота містить 8 таблиць і 1 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, зазначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито його наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію, публікації, структуру дисертації.

У **першому розділі** – *«Іншомовна підготовка фахівців права як науково-педагогічна проблема»* – здійснено аналіз стану дослідження проблеми іншомовної підготовки фахівців права у вищих навчальних закладах; подано поняттєво-термінологічний апарат, за допомогою якого здійснено дослідження, описано трициклову організацію вищої освіти за Болонським процесом як єдино можливий взірець організації іншомовної підготовки в вищій школі.

Наголошено на тому, що вчені – представники різних галузей вищої професійної освіти визнають необхідність упровадження компетентнішого підходу і модернізації на його основі концептуальних засад формування компетентного фахівця. Зокрема Н. Авшенюк, А. Адольф, І. Андреева, В. Артемов, Н. Баловсяк, О. Барановська, В. Баркасі, Н. Бахмат, О. Бова, І. Бойчук, Ю. Бойчук, О. Бондаренко, Л. Борисенко, С. Бухальська, Є. Варданян, Л. Волошко, Н. Горшунова, П. Гусева, О. Гура, С. Демченко, Л. Дибкова, М. Дроніна, О. Дубасенюк, І. Жмура, Н. Завініченко, І. Іванюк, О. Іващенко, О. Ісаєва, О. Ісак, І. Карпюк, Ж. Кожухар, Я. Кульбашна, А. Маркова, Ю. Марченко, Л. Маслак, Т. Маслова, Л. Нестеренко, О. Полуніна, І. Саражинська, С. Саржевський, О. Сніговська, Т. Соловей, І. Ставицька, С. Степанов, М. Тимофієва, Л. Хоружа, М. Чошанов, Н. Щерба, Ю. Юсеф, І. Ящук, М. Фролова та інші дослідники визначили різні види компетентностей майбутніх фахівців і розглядають їх як цілепокладання сучасної вищої освіти.

Загальні підходи до вирішення проблеми компетентнісного наповнення вищої освіти представлені в працях провідних вітчизняних науковців В. Андрущенко, К. Астахової, В. Баранівського, Л. Березівської, І. Бежа, Н. Бібик, В. Вакуленко, І. Волощука, Н. Глузмана, Н. Дем'яненко, О. Дубасенюк, Н. Журавської, І. Зарубінської, І. Зязюна, С. Калашнікової, Г. Козлакової, В. Кременя, А. Кузьмінського, Т. Левченко, В. Лугового, В. Майборода, В. Манька, Н. Ничкало, О. Овчарука, Г. Онкович, В. Петрук, С. Сисоєвої, М. Степка, Ж. Таланової, Л. Тархан, С. Трубачової, Л. Хоружої, Ю. Швалба, О. Шубіна, В. Ягупова, О. Ярошенко. Особлива увага у цих працях зосереджена на підвищенні якості вищої освіти і підготовці компетентного конкурентоздатного випускника вищої школи завдяки впровадженню компетентнісного підходу.

Галузевої конкретизації окремі аспекти досліджуваної проблеми набули у працях учених, які досліджували: *іншомовну підготовку фахівців різних галузей* (С. Опратний, Я. Булахова, Л. Кнодель, Б. Шуневич, І. Чемерис, Д. Демченко, Н. Микитенко, Н. Сура, І. Секрет, О. Хоменко, А. Фещук); *формування професійної компетентності фахівців різних галузей* (В. Федорець, О. Дука, Л. Стрельченко, Т. Шроль, А. Кудлай, В. Ворона, Я. Кульбашна, І. Жукевич); *міжкультурну*

комунікацію (Н. Гальскова, С. Гарнаєва, Р. Гришкова, І. Халєєва та ін.); *засвоєння іншомовної культури в діалозі культур* (Н. Бориско, Ю. Пассов, В. Сафонова, С. Тер-Мінасова, Г. Браун, М. Бирам, Т. Хігс та ін.); *розвиток культури міжнаціональних відносин у майбутніх фахівців* (Д. Зінов'єв, І. Палько, Б. Рієрдон, Л. Своїкіна, О. Фролова, М. Беннет та ін.); *багатомовність та навчання іноземних мов в умовах євроінтеграції* (Р. Гришкова, В. Гаманюк, Л. Добровольська, Ю. Заяць, Н. Колесниченко, Ж. Ніколаєва та ін.).

Заслугують на увагу дослідження західноєвропейських науковців у сфері професійного навчання за такими напрямками: *концептуальні засади компетентнісного підходу* (В. Гутмахер, Д. Мекклелланд, Б. Менсфілд, Дж. Равен, Г. Спенсер-Огей та ін.); *компетентність у навчанні іноземних мов* (М. Берне, М. Кенел та ін.); *міжкультурна компетентність* (М. В. Люстіг, Дж. Кестер, С. Ратьє та ін.); *інтернаціоналізація освіти* (С. Ган, Г. Де Віт, Дж. Найт, Р. Скотт, А. Ван Гаален, М.С. Ван дер Венде та ін.); *викладання юридичної англійської (німецької, французької) мови* (К.-М. Амі, Г.-Д. Браун, Р. Селлі, В.Р. МакКей, Х.Е. Чарльтон, С. Ван дер Вальт, А. Нінабер, Л. Юнг, Ж. Пенфорніс та ін.).

У висновках до розділу на підставі аналізу наукових матеріалів встановлено багатогранність і недостатній рівень вивченості проблеми іншомовної підготовки фахівців права та окреслено завдання, які необхідно вирішити в процесі дослідження.

У другому розділі – «Тенденції розвитку іншомовної підготовки фахівців права в Європейському просторі вищої освіти» – обґрунтовано вибір напрямку дослідження, розкрито загальну методику проведення дисертаційного дослідження, наведено методологічні засади формування компетентностей у вищій освіті, висвітлено загальні тенденції розвитку іншомовної підготовки фахівців права в Європейському просторі вищої освіти, показано стійкий зв'язок між інтернаціоналізацією вищої освіти та іншомовною підготовкою як факторами, що впливають на розвиток університетського потенціалу.

Указано, що теоретико-методологічну основу дослідження складають: концептуальні засади компетентнісного підходу; методи аналізу й синтезу; інтерпретаційно-аналітичний; предметно-хронологічної ретроспекції; описової статистики; моделювання; систематичного спостереження; методи педагогічної діагностики – опитування, бесіда, анкетування здобувачів вищої юридичної освіти та викладачів іноземних мов; концепція міждисциплінарної інтеграції. Крім того, осягнення іншомовної підготовки у європейському масштабі з урахуванням її регіональної і національної різноманітності, зіставлення різних зразків організації, функціонування, розвитку такої підготовки в окремих регіонах, країнах, університетах детермінувало необхідність застосування методу рейтингового порівняння. Його використання виявилось особливо плідним з огляду на виявлення представницьких моделей найкращого європейського досвіду.

У розділі зазначено, що дослідження тривало впродовж 10 років і охоплювало кілька послідовних етапів науково-педагогічного пошуку.

Аналітико-констатувальний етап: сформульовано мету і завдання дослідження, на основі аналізу узагальнено стан досліджуваної проблеми,

осмислено вітчизняний та зарубіжний досвід іншомовної підготовки майбутніх фахівців права, зокрема, було здійснено: вивчення європейських тенденцій іншомовної підготовки та досвіду юридичних навчальних закладів та факультетів, аналіз нормативних документів, чинних програм з іншомовної підготовки студентів із метою виявлення недоліків і суперечностей та пошуку шляхів їх усунення, сформульовано базові теоретичні положення, висунуто *гіпотезу*, згідно з якою, якщо визначити та науково обґрунтувати концептуальні засади іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вищої освіти, виявити особливості, тенденції та моделі такої підготовки на основі аналізу та узагальнення європейського досвіду, то на цьому підґрунті можливо розробити інноваційну модель іншомовної підготовки фахівців права для забезпечення якісної вищої юридичної освіти в контексті євроінтеграції в Україні.

Аналітико-пошуковий етап: визначено теоретико-методологічні засади інноваційної системи іншомовної підготовки, розроблено концептуальні засади такої підготовки, проведено опитування викладачів та студентів (курсантів) на основі розроблених анкет.

Узагальнюючий етап: розроблено модель іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вищої освіти України на основі європейського досвіду.

У процесі аналізу, систематизації та узагальнення електронних та друкованих джерел встановлено, що в 46-ти університетах окремих країн ЄС, які (університети) були відібрані на основі їх показників у провідних світових рейтингах – Шанхайському, «Таймс» та «Кью Ес» – відсутні єдині вимоги до іншомовної підготовки та єдина уніфікована система навчання іноземних мов. Це зумовило виокремлення в подальшому трьох основних моделей іншомовної підготовки, притаманних визначеним регіонам.

У країнах Європейського простору вищої освіти чітко простежується тенденція до збільшення кількості магістерських і докторських програм із юриспруденції, що викладаються іноземною мовою.

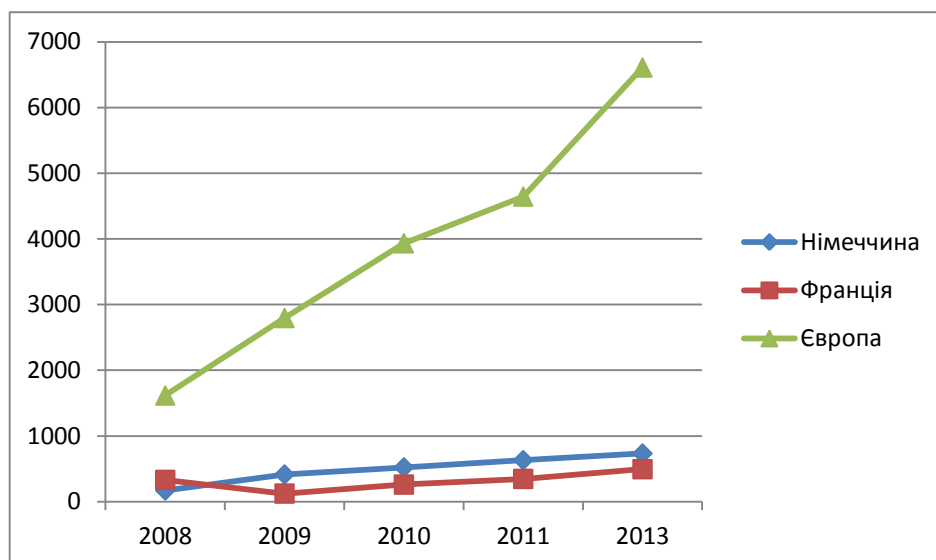

Рис. 1. Збільшення кількості англійськомовних магістерських програм у Європі за 2008-2013 рр.

Це, перш за все, програми за спеціальностями «Право Європейського Союзу»/ «Європейське право»/ «Європейські студії», «Міжнародне право» та різноманітні варіації більш вузьких спеціальностей, що пов'язані з вивченням тих чи інших правових аспектів ЄС. З'ясовано, що найбільшою популярністю серед здобувачів вищої юридичної освіти в усіх розглянутих країнах користуються розглянуті вище спеціальності, а також новітні інтегровані програми: «Міжнародний і європейський бізнес, конкуренція й регульовальне право», «Міжнародні студії з права інтелектуальної власності», «Магістр права з фінансів», «Магістр права з міжнародної банківської справи, безпеки та фінансів», «Демократія й глобальні трансформації», «Економіка, держава й суспільство», «Європейські студії», «Міжнародне ділове право та публічне міжнародне право» тощо.

Установлено, що в кожному з розглянутих університетів, існує значна кількість стипендій мобільності для здобувачів вищої юридичної освіти всіх трьох циклів – бакалаврату, магістратури, докторського, так само, як для викладачів юридичних дисциплін (академічного персоналу). Крім того, типовим явищем є присудження стипендій кращим знавцям права від різних правничих, державних і недержавних організацій, об'єднань юристів (суддів, адвокатів), фондів, міжнародних організацій тощо.

З'ясовано, що розповсюдженою європейською практикою є функціонування літніх мовних шкіл, під час навчання в яких абітурієнти або студенти мають змогу покращити свої знання з фахової іншомовної лексики. Заняття в таких школах, як правило, проводяться носіями мови, що значно підвищує їх (занять) ефективність. Під час навчання створюються ситуації реального професійного спілкування: відтворюються судові засідання, співбесіди з клієнтами адвоката, відпрацьовуються механізми співпраці з органами державної влади, громадськими організаціями, пресою тощо.

Проаналізовано підходи до організації іншомовної підготовки іноземних студентів-юристів в університетах Європейського простору вищої освіти. Перш за все, це організація для них на базі університету курсів (як платних, так і безкоштовних) із вивчення мови країни, до якої вони приїхали на навчання, або англійської мови (як мови міжнародного спілкування).

Визначено фактори впливу на розвиток іншомовної підготовки юристів в українській системі вищої освіти. Це, перш за все, вимоги до реформування вищої освіти, закладені в положеннях документів Болонського процесу: Європейська рамка кваліфікацій навчання впродовж життя, а також відповідна їй Національна рамка кваліфікацій (2011), новий Закон України «Про вищу освіту» (2014), а також Угода про Асоціацію між Україною та ЄС (2014). З'ясовано, що на розвиток сучасної іншомовної підготовки впливають зовнішні чинники: економічний, соціокультурний, соціолінгвістичний, інформаційне суспільство, а також внутрішні – особистісні інтереси, мотиви та потреби майбутніх фахівців, продиктовані необхідністю самореалізації та адаптації особистості до постійно змінюваних нових умов, нового змісту професійної діяльності. Усі вказані аспекти й слугують основою для визначення відповідних підходів, теорій та концепцій, на яких базується іншомовна підготовка, її цілей та навчального результату.

Здійснено аналіз проекту ЄС «Налаштування освітніх структур – TUNING», який трансформувався в глобальну методологічну систему, що охопила освітню галузь багатьох країн. Досліджено «Ключові орієнтири для розробки та реалізації освітніх програм у предметній галузі «Іноземні мови» (Викладання)», підготовлені в рамках проекту TUNING. Зокрема, в них зазначено, що іноземні мови в європейських університетах найчастіше викладаються в рамках міждисциплінарних навчальних програм у такому поєднанні, як іноземна мова і право або іноземна мова й управління тощо. У подібній комбінації знання іноземної мови розглядається як додаткова кваліфікація, що забезпечує переваги при працевлаштуванні та сприяє розвитку здатності до працевлаштування у фахівців права, а також розширює спектр загальних та професійних компетентностей особистості.

У висновках до розділу вказано актуальні тенденції іншомовної підготовки фахівців права в університетах країн Європейського простору вищої освіти з огляду на дедалі більший вплив іноземних мов, а також зазначено стійкий зв'язок між інтернаціоналізацією вищої освіти та іншомовною підготовкою фахівців різних галузей.

У **третьому розділі** – *«Особливості іншомовної підготовки фахівців права в провідних університетах Європи»* – визначено та проаналізовано особливості іншомовної підготовки в країнах Західної (Італія, Німеччина, Австрія, Франція), Північної (Швеція, Фінляндія), Центральної (Польща, Чехія, Угорщина) Європи та в країнах, які не є членами ЄС (Росія, Білорусь, Молдова). Вибірка університетів для дослідження ґрунтується на показниках цих університетів у відомих світових рейтингах – Шанхайському, «Times» та «QS».

Виявлено такі *особливості іншомовної підготовки фахівців права* в країнах ЄС: 1) викладання окремих юридичних дисциплін на 3-4 курсах бакалаврату іноземною мовою; 2) збільшення кількості англійських магістерських програм із права; 3) можливість здійснення докторської підготовки, а також написання й захисту дисертації англійською мовою; 3) значна кількість програм академічного обміну для здобувачів усіх трьох циклів вищої юридичної освіти; 5) функціонування при юридичних факультетах літніх шкіл, мовних курсів; 6) робота Центрів або Шкіл іноземного права (англійського, німецького тощо) у країнах, для яких воно не є національним (Італії, Польщі, Чехії, Угорщини та інших); 7) запрошення юридичними факультетами експертів/професіоналів – суддів, адвокатів, прокурорів – з інших країн для читання лекцій та проведення майстер-класів; 8) функціонування міжфакультетських, міжуніверситетських, міжрегіональних профільних об'єднань («Європейська асоціація юридичних факультетів» (ELFA – European Law Faculties Association) тощо); 9) визнання міжнародних сертифікатів про володіння іноземною мовою (TOEFL, IELTS тощо) для навчання за англійськими магістерськими та докторськими програмами, участі в академічних обмінах.

Установлено, що в університетах *Італії* – Болонському, Міланському та Римському – для іноземних студентів бакалаврату ряд юридичних дисциплін («Порівняльний конституціоналізм», «Інформаційні технології й право», «Право

ЄС», «Міжнародне право», «Міжнародне торгове право» та інші) викладається англійською мовою. Для здобувачів магістерського та докторського ступенів запроваджено англійськомовні інтегровані програми – «Ділове управління», «Міжнародний менеджмент», «Право, наука й технології» і «Право інформаційно-комунікаційних технологій та юридична інформатика» тощо. Діє Юридична школа, у рамках якої студенти мають можливість вивчати право англійською мовою. Виявлено, що в усіх розглянутих університетах наявна значна кількість міжнародних угод про співпрацю (наприклад, у Римському університеті – понад 1 000 угод з 400 університетами світу), що уможливорює активну участь здобувачів вищої юридичної освіти всіх трьох циклів в академічних обмінах і, в свою чергу, вивчення іноземної мови в країні, мова якої вивчається.

З'ясовано, що італійські університети є членами багатьох європейських і міжнародних академічних об'єднань: Мережі університетів європейських столиць; Європейської університетської асоціації; Міжнародної асоціації університетів; Європейської асоціації міжнародної освіти; Асоціації академічної співпраці; Сантандерської групи; Союзу Середземноморських університетів. Вони є також учасниками кількох міжнародних програм Європейського Союзу: Темпус, Еразмус, Еразмус Мундус, Навчання впродовж життя (Life Long Learning), Жана Моне тощо.

Вивчено досвід іншомовної підготовки фахівців права *Франції*. До першої сотні Шанхайського рейтингу входять чотири французькі вищі навчальні заклади: Університет імені П'єра і Марії Кюрі, Університет Париж-Південь-11, Вища нормальна школа (Париж) та Страсбурзький університет. Однак, лише два університети зі вказаних здійснюють підготовку юристів – Університет Париж-Південь-11 та Страсбурзький університет.

Так, в Університеті Париж-Південь-11 функціонує факультет права, економіки та менеджменту, на якому навчаються 6 000 здобувачів вищої юридичної освіти. Для студентів бакалаврату пропонується вивчення кількох іноземних мов (на вибір): англійської, німецької, іспанської, італійської. Заняття з іноземних мов проводяться в невеликих групах, у які студентів попередньо зараховують за рівнем володіння мовою. Рівень L1-L2 для бажаючих вивчати англійську мову передбачає підготовку до складання таких іспитів з цієї мови, як PET (*Preliminary English Test*) та FCE (*First Certificate in English*), які були розроблені й проводяться підрозділом Кембриджського університету ESOL. Ці іспити підтверджують знання англійської мови на середньому рівні. Для студентів-юристів, що вивчають англійську мову у групах із рівнем L1-M1-M2, пропонуються заняття з наукової та ділової англійської (*Scientific and Business English*). На цих заняттях студенти імітують участь у наукових конференціях, відпрацьовують написання автобіографії, проходження інтерв'ю з метою працевлаштування, ділові зустрічі, міжкультурні проекти, навички створення англійськомовних презентацій, старт-апи, ведення блогів та участь у дебатах англійською мовою. У такий спосіб вони здійснюють підготовку до складання тестів TOEFL, TOEIC (*Test of English for International Communication*), BULATS (*the Business Language Testing Service*) тощо.

Для здобувачів магістерського ступеня з права пропонується понад 50% дисциплін, які викладаються англійською мовою. Це, зокрема, «Право новітніх

технологій», «Міжнародне та європейське право», «Космічне право», «Корпоративне право», «Спадкове право», «Право навколишнього середовища» тощо. Однак, цілком англомовні магістерські (так само, як і докторські) програми з права в даному університеті відсутні.

Натомість у цьому вищому навчальному закладі активно функціонують програми академічних обмінів: ERASMUS, MICEFA (програма Консорціуму паризьких університетів), CREPUQ (програма французько-канадської співпраці в галузі вищої освіти), а також різноманітні двосторонні угоди. Головними партнерами Університету Париж-Південь-11 є: Університет Монаша (Австралія), Університет Ухань (Китай), Університет Монреаля (Канада), Університет Коліма (Мексика), Університет «Цітта ді Прато» (Італія), Ханойська міжнародна школа (В'єтнам), Університет Куала Лумпур (Малайзія) та інші. Узагальнено досвід іншомовної підготовки фахівців права ще одного французького університету – Страсбурзького. Установлено, що факультет права, політичних наук і менеджменту цього вищого навчального закладу повністю англомовних курсів не пропонує. Як і в Університеті Париж-Південь-11, тут викладаються англійською мовою лише окремі юридичні дисципліни, і лише в магістратурі.

Наголошено на тому, що характерною рисою іншомовної підготовки фахівців права у Франції є відсутність повністю англомовних магістерських програм із юриспруденції. Натомість можливе викладання окремих юридичних дисциплін у магістратурі та аспірантурі англійською мовою.

Виявлено, що в *Федеративній Республіці Німеччині* ступінь «бакалавр права» можна отримати в 14-ти університетах і понад 30-ти професійних школах. Досліджено підходи до здійснення іншомовної підготовки на юридичних факультетах таких німецьких університетів: Університету Хайдельберга, Університету Кьольна, Вільного університету Берліна, Гамбурзького університету, Приватної Школи юриспруденції у Гамбурзі, Університету імені Й.-В. Гете у Франкфурті-на-Майні, Університету Фрайбурга, Університету імені Ю. Максиміліана у Вюрцбурзі, Технічного університету Дрездена. Відмічено, що заняття з іноземної мови (як правило, англійської) проходять зазвичай двічі на тиждень на I-му курсі бакалаврату. На II-му й III-му курсах іноземною мовою вже викладаються деякі навчальні дисципліни, особливо, якщо назва спеціальності містить слова на зразок «міжнародний», «глобальний» або «глобалізація» («Міжнародне право», «Міжнародне та німецьке право», «Глобалізація та її правові наслідки» тощо). Наприклад, у Хайдельберзькому університеті дисципліна «Транснаціональне право» викладається для студентів бакалаврату I-IV курсів арабською, італійською, польською, англійською, португальською, бразильською, французькою, іспанською та турецькою мовами. З'ясовано, що безпосередньому застосуванню отриманої іншомовної компетентності сприяє проходження студентами практики як на території Німеччини (в міжнародних юридичних організаціях та фірмах), так і за її кордонами.

Домінуючою *тенденцією* в іншомовній підготовці фахівців права у ФРН визначено значне збільшення кількості англомовних магістерських програм із юриспруденції (773 у 2013 р. порівняно з 170 у 2008 р.). Акцентовано увагу на

тому, що суспільні науки (Social Sciences), до яких відноситься право, посідають третє місце (14%) за дисциплінарним розподілом усіх англомовних програм. Вражаючим є їх тематичне розмаїття: «Міжнародний і європейський бізнес, конкуренція й регульовальне право», «Європейська правова практика», «Міжнародні студії з права інтелектуальної власності», «Право європейської інтеграції», «Європейський профспілковий правовий захист», «Європейська правова лінгвістика», «Порівняльні студії з німецького, європейського і китайського права», «Господарче право: підприємство між свободою та державним оподаткуванням», «Право і бізнес», «Транспортне право», «Страхове право», «ІТ-право і право інтелектуальної власності», «Медичне право», «Транснаціональне право», «Економіка, право і політика», «Правова психологія» тощо. Описано традицію так званих «магістерських ярмарок» у Німеччині, які проводяться університетами й уможливають залучення значної кількості здобувачів магістерського ступеня. На таких ярмарках академічний персонал вищих навчальних закладів проводить індивідуальні співбесіди з майбутніми магістрами (у тому числі, з інших країн), кращі викладачі університетів роблять доповіді рекламного характеру зі своїх дисциплін, які супроводжуються показом презентацій, фотовиставками, демонстраціями відеороликів.

Виявлено *тенденцію* до збільшення англомовних докторських програм із права в Німеччині, у рамках яких і навчання в аспірантурі, й написання дисертації з юриспруденції здійснюється англійською мовою. У документі, який регламентує умови вступу до німецької аспірантури – «Порядок зарахування й навчання в аспірантурі», визначаються сертифікати або свідоцтва, які повинні засвідчити достатній рівень знань англійської мови здобувачів рівня «доктор філософії». Кожен вищий навчальний заклад самостійно визначає свої вимоги. Найчастіше допускаються такі сертифікати:

- Кембриджський сертифікат «просунутий користувач» (Cambridge Certificate in Advanced English), рівень А, В;
- Кембриджський сертифікат «досвідчений користувач» Cambridge Certificate of Proficiency in English), рівень А, В, С;
- TOEFL (міжнародний, не інститутський тест), виконаний на комп'ютері (computerbased), що налічує не менше 230 балів;
- TOEFL (міжнародний, не інститутський тест), виконаний в Інтернеті (internetbased), що налічує не менше 90 балів;
- TOEFL (міжнародний, не інститутський тест) друкований (paper based), що налічує не менше 500 балів. В окремих німецьких університетах здобувачі вищої юридичної освіти, які закінчили вивчення будь-якого англомовного курсу університету не менше, ніж рік тому, мають право не надавати сертифікат.

Досліджено досвід іншомовної підготовки майбутніх фахівців юридичного профілю в університетах *Австрії*. Установлено, що підготовку майбутніх юристів, крім державних університетів, здійснює більшість приватних вищих навчальних закладів Австрії, які після завершення бакалаврату пропонують отримати проамериканський ступінь «Магістр права». Він прирівнюється до доктора філософії з права. Надання таких ступенів практикує Дунайський університет у

Кремсі, Віденська академія дипломатії та Університет Карла Франца в Граці. Зазвичай програма підготовки магістра права в приватних університетах передбачає від трьох до чотирьох семестрів як денного, так і заочного навчання, та включає захист магістерської дисертації. Викладання в магістратурі вказаних вищих навчальних закладів здійснюється німецькою та англійською (й у Віденській академії дипломатії – французькою) мовами, тому перед вступом на навчання здобувачам необхідно подати сертифікати, що підтверджують знання цих мов. З англійської мови визнаються такі ж сертифікати, як і в магістратурі німецьких університетів.

Установлено високий рівень академічної мобільності в австрійських університетах, що забезпечується наявністю угод про міжнародну співпрацю (наприклад, повний перелік університетів-партнерів Віденського Університету, де можуть навчатися студенти лише юридичного факультету, налічує 53 позиції). Для участі в програмах обміну необхідно надати зазначені сертифікати TOEFL або IELTS.

Вивчено тематику новітніх англомовних магістерських курсів з юриспруденції, що викладаються в австрійських університетах: «Європейське й міжнародне господарське право», «Європейські й азіатські правові студії», «Європейське інформаційне право й право мас-медіа», «Міжнародні правові студії», «Права людини», «Магістр із права Східної Європи та євроінтеграції», «Студії з глобалізації», «Право мистецтва та культури», «Право, економіка й світ професій» тощо. Установлено особливості докторської підготовки в Австрії. Вона здійснюється як в університетах, так і в докторських коледжах – об'єднаннях кількох високопрофесійних у міжнародному масштабі науковців (мінімум п'яти, максимум двадцяти), які у чітко встановлені терміни і за чітко визначеними дослідницькими критеріями в організованій формі готують аспірантів. Іноземні здобувачі вищої юридичної освіти в них становлять 30 %. Через це навчання в цих закладах здійснюється або німецькою й англійською, або виключно англійською мовою. І в коледжах, і в більшості австрійських університетів від аспірантів вимагають знання англійської мови на рівні B2 або C1 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти.

На прикладі Федеративної Республіки Німеччина простежено взаємодію закладів освіти й ринку праці в країнах ЄС. Описано суспільну ініціативу «Зростання через освіту» (розпочалася в жовтні 2008 р.), для фінансування якої федерація й землі погодили питання про збільшення до 2015 р. видатків на освіту й науку таким чином, щоб вони становили 10 % від ВВП країни. На період із 2010 по 2013 р. федеральний уряд підвищив фінансування освіти й науки на 12 мільйонів євро. Наголошено на тому, що в ФРН до 2014 р. продовжено дію Національного пакту надання (фахової) освіти підростаючому поколінню. Особлива увага в ньому приділяється освоєнню потенціалу для забезпечення держави фахівцями.

Досліджено особливості іншомовної підготовки фахівців права в університетах таких країн Північної Європи, як Фінляндія та Швеція. Установлено, що навчання в бакалавраті вказаних країн здійснюється, в основному, їх державними мовами, однак у магістратурі університетів північноєвропейських

країн викладання на юридичних факультетах може здійснюватися фінською, шведською або англійською мовою. Акцентовано увагу на актуальності, вузькій спеціалізації й часто унікальності магістерських програм із права: «Космічне право», «Юридична інформатика», «Арктичне право й управління», «Порівняльне право навколишнього середовища», «Міжнародне право навколишнього середовища», «Морське право», «Міжнародне право навколишнього середовища в Арктиці», «Міжнародне право, зміна клімату й Арктика», «Міжнародне інвестиційне право», «Права людини в глобальній перспективі» тощо. Відмічено, що докторська підготовка з права в зазначених країнах так само може здійснюватися трьома мовами: фінською, шведською або англійською.

Акцентовано увагу на тому, що особи, які бажають навчатися за магістерськими й докторськими англійськими програмами з права в північноєвропейських університетах й для яких англійська не є рідною мовою, повинні надати підтвердження свого рівня володіння нею – сертифікати TOEFL (комп'ютерна версія) не менше 250 балів або IELTS не менше 6.0. Шведські студенти можуть надати альтернативний документ про трирічне вивчення англійської мови в старшій школі або еквівалент докторського ступеня з англійської мови.

Установлено, що юридичні факультети розглянутих шведських та фінських університетів є членами об'єднань «Європейські правові комплексні дослідження», «Європейська асоціація юридичних факультетів» та Міжнародної асоціації юридичних навчальних закладів, а також мережі «Програма Нордплюс», яка сприяє співпраці вищих навчальних закладів північноєвропейського регіону. Досліджено досвід функціонування юридичних шкіл при університетах північноєвропейських країн, які організують широкий спектр курсів, що викладаються англійською мовою. Кожна юридична школа спеціалізується на дослідженні визначених проблем (наприклад, школа Університету Турку – на проблемах у галузі природних ресурсів, зміни клімату, енергії й екологічного права, школа Університету Лапландії – на космічному праві). Виявлено функціонування при юридичних факультетах університетів різних спеціалізованих центрів («Центр зміни клімату, енергії й екологічного права» тощо).

Вивчено шляхи іншомовної підготовки фахівців права в країнах Центральної Європи: Польщі, Угорщині та Чехії. Здійснено аналіз досвіду польських університетів, для яких є характерним викладання в бакалавраті або польською, або англійською мовою. Зазначено, що при юридичних факультетах польських університетів часто діють центри й школи права різних країн (Американський правовий центр, Англійський і європейський правовий центр, Іспанський правовий центр, Школа італійського права, Школа німецького й європейського права), викладання в яких здійснюється мовами тих країн, чий досвід вивчається. Відвідування занять у таких школах уможливило для здобувачів вищої юридичної освіти подальші стажування в цих країнах.

З'ясовано, що в окремих угорських університетах здійснюється викладання права для іноземних студентів англійською, французькою та німецькою мовами. Виявлено, що в Будапештському університеті або Університеті імені Лоранда

Етвюша, який має більше 200 угод про міжнародну співпрацю і є активним учасником програми ЄС Еразмус характерною рисою є наявність на кожному факультеті спеціальної посади – «координатора програми Еразмус на факультеті».

Установлено, що в *Чеській Республіці* найбільш якісну іншомовну підготовку юристів здійснюють два університети – Університет Масарика та Карлів Університет. Юридичні факультети цих університетів пропонують сучасну й актуальну тематику англomовних магістерських та докторських програм: «Чеське право в контексті європейського розвитку», «Право інформаційно-комунікаційних технологій», «Порівняльні характеристики чеського та польського права», «Податкове право з європейської та чеської точки зору», «Митне право в умовах глобалізації», «Правопорушення з точки зору міжнародного приватного права» тощо. Відмічено діяльність американських літніх юридичних шкіл: 1) від Університету Сан Франциско (23 роки) і 2) від юридичного коледжу Південного Техасу (9 років).

У результаті аналізу особливостей іншомовної підготовки фахівців права в університетах країн ЄС було визначено наступні *тенденції*: 1) інтернаціоналізації вищої юридичної освіти, 2) індивідуалізації та диференціації іншомовної підготовки фахівців права як невід’ємної складової інтернаціоналізації вищої юридичної освіти на трьох, передусім на другому й третьому, циклах вищої освіти в провідних університетах країн Європейського простору вищої освіти.

Виявлено *особливості* іншомовної підготовки юристів у країнах Східної Європи, що не є членами Європейського Союзу: *Росії, Білорусі та Молдови*. Це, перш за все: 1) сильні позиції німецької мови як іноземної в університетах цих країн (як наслідок тісних зв’язків між колишніми СРСР і НДР); 2) відсутність на юридичних факультетах іноземних (європейських) студентів (наявні лише поодинокі представники колишніх республік СРСР – Вірменії, Азербайджану, Білорусі й України); 3) повна відсутність англomовних не тільки бакалаврських, але й магістерських і докторських програм.

Зазначено, що у бакалавраті на юридичному факультеті Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова, який входить до сотні кращих університетів світу, іноземна мова вивчається протягом двох курсів, на неї в базовій частині навчальних планів виділяється 720 академічних годин, із яких 420 годин – це аудиторне навантаження і 300 годин – самостійна робота. Установлено, що в магістратурі в базовій частині навчальних планів передбачено 2 предмети: іноземна мова (базова) та іноземна мова (професійна), які викладаються протягом 2-х курсів і завершуються іспитом у кінці кожного курсу. Виявлено, що в іншомовній підготовці університету сильні позиції займає німецька мова як іноземна, що зумовлено наявністю міжнародної спеціалізації, яка функціонує у рамках Міжнародного центру ім. М.В. Ломоносова в м. Женеві (Швейцарія). Магістерська програма за цією спеціалізацією носить назву «Корпоративне право Росії та зарубіжних країн»; серйозним стимулом для участі в ній слугує достатній рівень володіння німецькою мовою.

Проаналізовано систему іншомовної підготовки юристів у Санкт-

Петербурзькому державному університеті. Він також відзначається тим, що під час іншомовної підготовки більшість здобувачів вищої юридичної освіти вивчає німецьку мову як іноземну. Це зумовлено тим, що на юридичному факультеті університету вже понад 50 років здійснюється співпраця в галузі наукових досліджень та викладацької діяльності з університетом Гамбурга (ФРН). Магістерська програма з німецького та міжнародного економічного права реалізується німецькою мовою.

З'ясовано, що юридичні факультети білоруських університетів пропонують актуальний набір навчальних курсів та значну кількість інтегрованих або закордонних програм. Студенти, магістри та аспіранти факультету мають змогу взяти участь у таких міжнародних програмах, як Еразмус Мундус, програми системи ООН, Балтійська університетська програма (Baltic university program), Програма ЄС по Транскордонному партнерству, СІМО, DAAD, Visegrad Fund, 7-а Рамкова програма ЄС, ECCEI, Програма Жана Моне, програми Шведського інституту, CEI UniNet, FBP-Belarus та інші. Перелічені програми передбачають навчання, стажування в університетах-партнерах протягом одного-двох семестрів за основною чи суміжною спеціальністю, короткострокові обміни групами студентів для культурної, навчально-ознайомчої практики та наукові стажування. Програми обміну студентами-юристами здійснюються з університетами Німеччини, Польщі, Чехії, Словаччини, Болгарії, Голландії та Швеції; необхідною умовою для участі в них є рівень знань з іноземної мови B1 і вище. На базі Білоруського державного університету функціонує «Інститут німецьких досліджень», який, крім своєї основної діяльності – дослідження правових та економічних аспектів німецького суспільства, здійснює проведення платних курсів німецької мови; кінцевим етапом відвідування яких стає складання іспиту TestDaF.

Зазначено, що молдавські університети мають найнижчі серед країн – не членів ЄС показники в міжнародних рейтингах. У Державному університеті Молдови студенти юридичного факультету, які мають достатній рівень знань французької чи англійської мови, мають можливість вчитися цими мовами, оскільки навчальний заклад входить до Асоціації франкомовних університетів та є учасником Програми Фулбрайта (США). Вказана Асоціація є оператором і партнером вищих навчальних закладів, які здійснюють викладання французькою мовою. Асоціація пропонує різноманітні програми, спрямовані на підтримку в галузі досліджень. Програма Фулбрайта так само надає студентські стипендії для проведення досліджень у межах таких напрямів, як Fulbright Scholar Program, Fulbright Faculty Development Program, Fulbright Senior Specialist Program. Установлено, що на базі Державного університету Молдови діє освітній консультаційний центр, який надає молдавським здобувачам вищої освіти інформацію про університетські та пост-університетські програми в американських коледжах та університетах.

У результаті аналізу особливостей іншомовної підготовки фахівців права в університетах країн Східної Європи – не членів ЄС, виявлено наступні *тенденції*: 1) тенденція до збереження традиційних підходів до викладання й навчання у юридичній вищій освіті та 2) тенденція до пріоритетності вивчення німецької мови

як іноземної.

У висновках до розділу подано перелік актуальних особливостей та тенденцій іншомовної підготовки фахівців права в окремих університетах країн ЄС, а також країн, які не є членами Європейського Союзу. Акцентовано увагу на існуванні стійкого зв'язку між академічною мобільністю та іншомовною підготовкою здобувачів вищої юридичної освіти.

У **четвертому розділі** – «Загальна класифікація іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вищої освіти» – охарактеризовано існуючі моделі іншомовної підготовки фахівців права, описано організаційні типи, форми та елементи такої підготовки, представлено європейський досвід та актуальні проблеми вітчизняних вищих навчальних закладів у запровадженні інформаційно-комунікаційних технологій в іншомовній підготовці юристів.

Висувається та обґрунтовується ідея про існування *трьох типових моделей* організації іншомовної підготовки майбутніх фахівців права: *західноєвропейської, центральноєвропейської та східноєвропейської*. Визначено та описано *західноєвропейську модель*, яка реалізується на юридичних факультетах університетів Федеративної Республіки Німеччина, Італії, Австрії, Франції, Фінляндії, та Швеції. З'ясовано, що викладання в бакалавраті університетів німецькомовних країн – ФРН та Австрії – найчастіше здійснюється німецькою мовою. Іноземним студентам, що прибули до Німеччини чи Австрії отримувати ступінь «бакалавра права» на весь термін навчання, необхідно надати сертифікат про рівень володіння (B2) німецькою мовою Тест ДаФ (*нім.* Deutsch als Fremdsprache). Для осіб, які мають неналежні знання з німецької мови, пропонуються курси німецької мови, як правило, на платній основі або в межах університету, або в іншій організації, що реалізує таку діяльність.

Установлено, що німецьким і австрійським здобувачам вищої освіти, які бажають отримати стипендії мобільності й навчатися протягом 1-2 семестрів в університетах інших країн, потрібно надати оригінал мовного свідоцтва Німецької служби академічних обмінів – ДААД (*нім.* Deutscher Akademischer Austauschdienst – *нім.*) або Австрійської служби обмінів – ОеАД (*нім.* Österreichischer Austauschdienst – *нім.*) про знання або мови приймаючої країни, або англійської мови. Зазначено, що за умови, якщо назва юридичної дисципліни в німецьких та австрійських університетах містить слова на зразок «глобальний», «міжнародний» або «європейський», така дисципліна, викладається англійською мовою, наприклад: «Міжнародне право», «Міжнародне та німецьке право», «Право ЄС», «Глобалізація та її правові наслідки». Якщо навчання здійснюється за «системою подвійного диплома» (наприклад, основний термін навчання студента – в німецькому університеті, однак протягом 1-2 семестрів він навчається в будь-якому італійському університеті), частина курсів бакалаврату викладається тією мовою, від країни якої передбачено другий диплом (у даному випадку італійською).

Підкреслено, що в магістратурі німецьких, шведських та фінських університетів значна кількість програм із юриспруденції викладається англійською мовою, причому в багатьох університетах викладачами, які є носіями мови. Установлено функціонування значної кількості інтернет-сайтів, які надають

інформацію для бажаючих стати слухачами англомовних магістерських програм у вказаних західноєвропейських країнах. Для навчання за цими програмами здобувачам необхідно подати сертифікат про володіння англійською мовою TOEFL або IELTS, який підтверджує рівень володіння мовою не нижчий за B2. Зазначено, що на третьому, докторському, циклі вищої юридичної освіти в Німеччині, Швеції та Фінляндії останніми роками спостерігається значне зростання кількості дисертацій у галузі права, написаних і захищених англійською мовою. Під час навчання в аспірантурі здобувачів докторського ступеня зобов'язують також публікувати в міжнародних виданнях англійською мовою свої наукові статті і виступати з англомовними доповідями на міжнародних наукових конференціях. Зазначено, що університети Західної та Північної Європи намагаються за будь-яку ціну залучити до себе на навчання обдарованих та перспективних молодих дослідників, надаючи їм максимум привілеїв та бонусів для здійснення наукової діяльності.

Охарактеризовано *центральноевропейську модель* організації іншомовної підготовки юристів, яка реалізується в країнах, що утворюють східні кордони Європейського Союзу: Польщі, Чехії та Угорщини. Відмічено, що дана модель іншомовної підготовки фахівців права існує в університетах Польщі, де викладання здійснюється польською або англійською мовою. Якщо студент-іноземець виявляє бажання навчатися англійською, він повинен надати сертифікат про рівень володіння, що підтверджує РВМ B1 або B2. У разі, якщо він є носієм (англійської) мови, то повинен надати документальне підтвердження цього. Відзначено значну кількість та актуальність тематики англомовних магістерських програм із права, які пропонують польські університети. Виявлено, що в окремих польських університетах діють також магістерські й докторські програми, які викладаються мовами сусідніх із Польщею країн, тобто чеською чи німецькою.

Установлено, що за *центральноевропейською моделлю* здійснюється й навчання права в університетах Чехії. Основна вимога до іноземних здобувачів – знання чеської та/або англійської мови. Для підтвердження рівня з англійської мови необхідно надати сертифікат про складання одного з тестів: TOEFL (550 балів – виконаний на папері або 213 балів – виконаний на комп'ютері) або IELTS (письмовий варіант 6, 5 балів). Наголошено на тому, що в окремих університетах Чехії діють до 40 англомовних курсів бакалаврату, а також пропонується значна кількість сучасних і актуальних за тематикою англомовних магістерських програм із юриспруденції.

З'ясовано, що в Угорщині більшість бакалаврських курсів із права викладається державною, угорською, мовою. Однак, при цьому в Університеті Лоранда Етв'юша (Будапешт), на бакалавраті юридичного факультету функціонують 27 англомовних, 6 німецькомовних, 2 франкомовних курси і 2 – італійською мовою. Виявлено, що особам, які бажають вивчати право в Угорщині англійською мовою необхідно надати сертифікат про складання або тесту IELTS (5.5 балів), або TOEFL (513 балів, виконаний на комп'ютері). Для осіб, що володіють англійською мовою на рівні, нижчому за необхідний, пропонуються кілька варіантів (що різняться за розміром оплати й періодом навчання) платних

курсів англійської мови.

Відмічено, що в міжнародних (англійських та американських) університетах на території Угорщини поширена практика вивчення кількох іноземних мов, й угорські та іноземні випускники цих вищих навчальних закладів по завершенні бакалаврату володіють трьома мовами на різних рівнях. Окремі вищі навчальні заклади протягом навчання приймають у своїх студентів іспити з тієї чи іншої іноземної мови, що входить до обов'язкової університетської програми, і потім видають студентам дипломи, у яких вказано їх (студентів) рівень володіння мовою. Відмічено національну особливість центральноєвропейської моделі іншомовної підготовки майбутніх юристів в Угорщині – наявність значної кількості німецькомовних курсів, програм і навіть німецьких викладачів в університетах. Це пояснюється історичними чинниками – тривалою приналежністю Угорщини до німецькомовної Австро-Угорської імперії.

Виявлено *головну відмінність* центральноєвропейської моделі іншомовної підготовки юристів від західноєвропейської: у країнах Центральної Європи написання й захист дисертації англійською мовою, за виключенням спорадичних випадків, не практикуються; написання наукових англомовних статей та виступи на конференціях англійською мовою для аспірантів є необов'язковими; а кількість англомовних програм магістерського циклу значно менша, ніж у країнах західноєвропейської моделі.

Описано *східноєвропейську модель* іншомовної підготовки фахівців права країн Східної Європи – не членів ЄС, яка притаманна Росії, Білорусі та Молдові. Визначено характерні *особливості* цієї моделі: 1) викладання іноземної мови – в абсолютній більшості університетів це англійська/німецька/французька – на двох перших курсах бакалаврату, в магістратурі й аспірантурі юридичних факультетів; 2) стійкі позиції німецької мови як іноземної. У бакалавраті юридичних факультетів російських університетів кількість контактних годин з предмету «Іноземна мова» може складати біля 216-ти на весь курс вивчення і з предмету «Іноземна мова професійного спрямування» (в Росії) або «Ділова іноземна мова» (в Білорусі) – 208 годин. Для студентів, які навчаються за такими спеціальностями, як «Міжнародне право» чи «Європейське право» у деяких університетах Росії та Білорусі з іноземної мови додатково проводяться факультативні заняття. Жодні юридичні дисципліни на зразок «Міжнародне приватне право» або «Міжнародне публічне право» іноземною мовою не викладаються.

Акцентовано увагу на значній ролі німецької мови як іноземної в рамках іншомовної підготовки юристів у Росії та Білорусі, що пояснюється тісними міжнародними стосунками, які склалися в цих країн з Німеччиною за часів існування Німецької Демократичної Республіки та СРСР. Виявлено, що в юридичних факультетів провідних університетів і Російської Федерації, і Білорусі існують довготермінові й масштабні угоди про співпрацю з німецькими університетами в галузі як навчальної, так і наукової діяльності. Відмічено, що суттєвою відмінністю даної моделі від двох попередніх є повна неможливість написання й захисту дисертації з юридичних наук будь-якою іноземною мовою, а також іншомовне навчання в аспірантурі російських і білоруських університетів.

Наведено останні статистичні дані, за якими основний контингент іноземних студентів у Росії складають громадяни Казахстану (53 809 осіб або 28,8 %), на 2-му місці – громадяни Білорусі (17 724 осіб або 9,4 %), на третьому – України (15 978 осіб або 8,5 %), замикають топ-5 представники Туркменії (15 631 осіб або 8,4 %) й Узбекистану (15 025 або 8 %). Установлено, що ринок освітніх послуг Росії в основному розрахований на представників країн – колишніх республік СРСР, що пояснюється історичними чинниками – роллю російської мови в Радянському Союзі як мови міжнародного спілкування. Указано, що російськомовні традиції в багатьох країнах – колишніх радянських республіках залишилися по сьогоднішній день, саме тому російські вищі навчальні заклади не здійснюють переорієнтацію на викладання англійською чи іншими іноземними мовами, особливо на гуманітарних спеціальностях, на які залишається високий попит. З'ясовано, що російськими й білоруськими здобувачами магістерського й кандидатського ступенів із юриспруденції (в Росії й Білорусі залишається практика присудження ступеня кандидата наук, а не доктора філософії) активно використовуються можливості участі в програмах академічної мобільності. Відзначено, що в Молдові навчання на юридичних факультетах вищих навчальних закладів здійснюється трьома мовами: румунською (яка є в цій країні державною) /англійською/ російською. Вартість англійської мови є найвищою; юридичну освіту англійською мовою отримують лише іноземні студенти.

Охарактеризовано діючу національну (українську) модель іншомовної підготовки фахівців права на прикладі провідних навчальних закладів, де здійснюється правнича підготовка: Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (м. Харків), Національної академії внутрішніх справ (м. Київ) та Академії адвокатури України (м. Київ). З'ясовано, що основними складовими іншомовної підготовки фахівців права в Україні на всіх трьох циклах освіти є: аудиторні заняття з іноземної мови з викладачем (кількість контактних годин на них визначається кожним вищим навчальним закладом індивідуально) і самостійна робота. Наголошено, що модель, за якою здійснюється викладання іноземних мов у розглянутих вітчизняних вищих навчальних закладах, не здатна забезпечити якісну іншомовну підготовку фахівців права через недостатню кількість контактних годин та відсутність програм академічної мобільності, а також безсистемне викладання протягом трьох циклів освіти.

Підкреслено, що національним лідером у здійсненні іншомовної підготовки фахівців права слід вважати юридичний факультет Львівського національного університету ім. Івана Франка. Іноземна мова викладається тут протягом *усіх чотирьох курсів* бакалаврату (в єдиному ВНЗ в Україні, що готує юристів), і на неї виділено найбільшу кількість аудиторних годин серед усіх ВНЗ. Крім того, тут запроваджено англійську магістерську програму «Юридичні засади забезпечення євроінтеграції України», яка спрямована на озброєння студентів-магістрів знаннями щодо правових передумов забезпечення ефективної інтеграції України до складу Європейського Союзу. Предмети спеціалізації викладаються англійською мовою на основі програм, складених за участю фахівців провідних західних

науковців у сфері євроінтеграції. Навчання на цій спеціалізації передбачає стажування в університетах Італії та Словенії, після чого особам, які здобули магістерський ступінь, надається можливість продовжити фахову підготовку в університетах Західної Європи. Юридичний факультет університету має 8 угод про міжнародну співпрацю: з Віденським і Зальцбурзьким університетами (Австрія), з Німецьким фондом міжнародного правового співробітництва, з Вроцлавським та Ягелонським університетами (Польща), з Іллінойським технологічним інститутом та Левітт інститутом міжнародного розвитку (США), із Західночеським університетом в м. Пльзень (Чехія), у рамках яких відбуваються академічні обміни студентами та аспірантами. На базі юридичного факультету ЛНУ діють Центр німецького права, Школи австрійського, польського й американського права.

У висновках до розділу подано перелік характерних особливостей, притаманних кожній із моделей іншомовної підготовки фахівців права у країнах Європейського простору вищої освіти, а також діючої української моделі.

П'ятий розділ – *«Концептуальні засади іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вищої освіти»* – презентує європейський та вітчизняний досвід організації іншомовної підготовки в обґрунтуванні концептуальних засад інноваційної моделі такої підготовки фахівців права в Україні; у розділі описано іншомовну компетентність як складову кваліфікації фахівця з права, наведено критерії оцінювання для вимірювання іншомовних компетентностей фахівців права на кожному циклі вищої освіти, подано перелік мотиваційних аспектів якісної іншомовної підготовки майбутніх юристів, удосконалено профіль фахівця з права й представлено інноваційну модель іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вищої освіти.

Проаналізовано сучасний стан іншомовної підготовки в системі вищої юридичної освіти України. Визначено, що до основних проблем вищої юридичної освіти на сучасному етапі відносяться: неадекватне суспільним потребам збільшення кількості вищих навчальних закладів різних форм власності, де здійснюється підготовка фахівців-юристів; відсутність галузевих стандартів підготовки бакалаврів права та магістрів права; проблеми навчального та навчально-методичного забезпечення (значна частка не юридичних дисциплін у навчальних планах, неефективність організації практик і змісту їх професійного наповнення, застарілі форми державної підсумкової атестації; недостатній рівень іншомовної підготовки здобувачів вищої юридичної освіти; критично низький рівень академічної мобільності здобувачів вищої юридичної освіти через часто відсутність двосторонніх угод про співпрацю з європейськими університетами та повну відсутність державного фінансування; недостатній рівень вивчення сучасного європейського й міжнародного права та тенденцій його розвитку; неузгодженість нормативно-правових актів, які регламентують освітянську діяльність взагалі та підготовку фахівців-юристів; непопулярність українських вищих навчальних закладів юридичного профілю серед закордонних здобувачів вищої юридичної освіти та абітурієнтів.

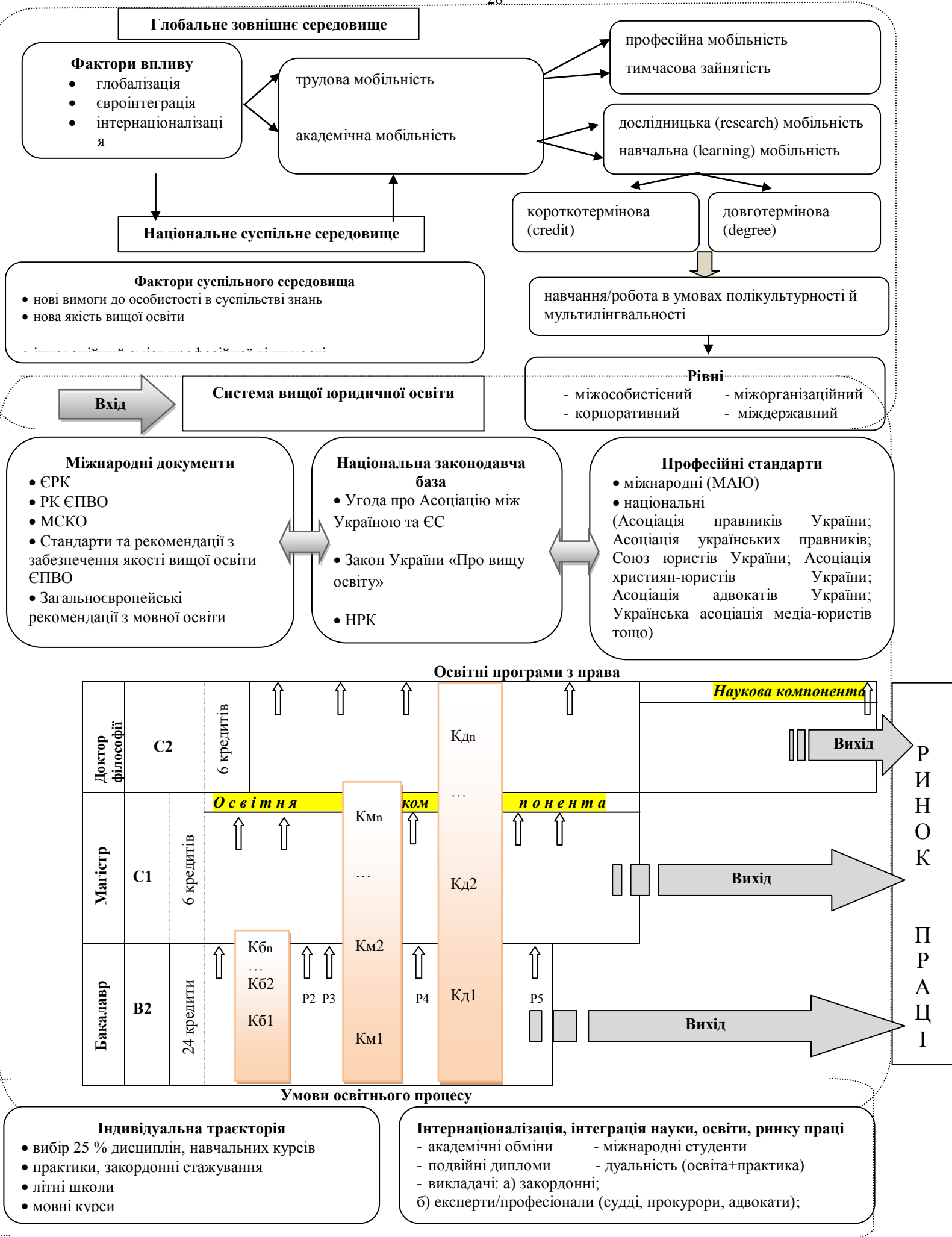
Виявлено вітчизняні *тенденції* вищої юридичної освіти: до скорочення чисельності студентів-юристів; до збільшення відтоку українських здобувачів

вищої юридичної освіти за кордон (в основному, до країн ЄС); до зменшення кількості аудиторних (контактних) годин на вивчення іноземної мови.

Конкретизовано дефініцію поняття *іншомовна компетентність фахівця права*, яка визначається як динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок з іноземної мови (мов) в галузі права, а також способів мислення, морально-етичних цінностей, що забезпечують здатність фахівця з права успішно здійснювати професійну діяльність та ефективно спілкування з юридичних питань у мультикультурному середовищі. Іншомовна компетентність фахівця права, у свою чергу, може містити такі субкатегорії, як лексичні, граматичні, семантичні, фонологічні, орфографічні, орфоепічні компетентності, які або можуть бути сформованими по завершенні певного рівня, або формуватися *протягом кількох циклів освіти* (це відрізняє іншомовну від інших компетентностей). Наприклад, такі необхідні для майбутніх фахівців права компетентності, як підготовка коротких публічних виступів, пов'язаних із юридичними проблемами, із застосуванням відповідних мовних кліше або підготовка презентацій іноземною мовою, повинні бути сформовані вже по завершенні першого, бакалаврського, циклу. А інші компетентності, як написання офіційних листів і наукових доповідей, можуть формуватися протягом усіх трьох циклів вищої юридичної освіти.

Представлено *інноваційну модель іншомовної підготовки фахівців права в Україні*, яка побудована в контексті трициклової системи вищої освіти та компетентнісного підходу, оскільки саме трициклова структура вищої освіти (поряд із забезпеченням якості, визнанням ступенів і періодів навчання в закладах вищої освіти) є основою Болонського процесу з формування привабливого й конкурентоспроможного Європейського простору вищої освіти. Передбачено, що по завершенні кожного циклу вищої освіти у майбутнього юриста повинні бути сформовані компетентності через заплановані результати навчання (на рис. 2 позначені літерою К), які базуються на описах і структурі компетентностей: 1) Національної рамки кваліфікацій; 2) стандартів вищої освіти; 3) дескрипторів, запропонованих Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти; 4) професійних вимог до фахівців, розроблених підприємствами, організаціями, інститутами; 5) результатів опитування роботодавців, викладачів і студентів, а також випускників вищих навчальних закладів.

Отже, *інноваційна модель іншомовної підготовки фахівців права* – це цілісна сукупність компонентів, кожний із яких має складну структуру; які взаємодіють між собою й забезпечують збереження і розвиток самоорганізованої, безперервної, відкритої професійно орієнтованої іншомовної підготовки в полікультурному та мультлінгвальному глобалізованому світі. До основних структурних компонентів моделі слід віднести: *глобальне зовнішнє середовище*: глобалізація, євроінтеграція, інтернаціоналізація та похідні від них різновиди мобільності (назви видів мобільності подано за термінологією ЄПВО); *національне суспільне середовище*: нові вимоги до особистості, нова якість вищої освіти, новий зміст професійної діяльності; *вхід до системи вищої юридичної освіти*: нормативне забезпечення іншомовної підготовки, що включає як документи Європейського Союзу, національну законодавчу базу, так і професійні стандарти; ринок праці, який

висуває нові вимоги до сучасних юристів; *процес здійснення іншомовної підготовки*: а) формування чітко визначеного переліку іншомовних компетентностей та отримання конкретних результатів навчання на кожному з циклів вищої юридичної освіти; вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; вимоги професійних стандартів; перевірка результатів навчання (P1, P2, P3 на рис. 2); б) умови освітнього процесу іншомовної підготовки фахівців права: вибір здобувачами освіти навчальних дисциплін; практики, стажування; літні школи; дистанційні курси; самоосвіта; *вихід із системи вищої юридичної освіти*: сучасні конкурентоздатні на ринку праці фахівці права, що володіють іншомовною компетентністю/сформована іншомовна компетентність.

Ключовим документом для новітньої моделі іншомовної підготовки юристів має бути Програма з англійської мови для професійного спрямування, за якою існує 6 рівнів володіння іноземною мовою (PBM): A1, A2; B1, B2; C1, C2. Отже, *на першому циклі* (бакалаврат) для здобувачів вищої юридичної освіти передбачається оволодіння переліком компетентностей, які враховують вимоги до мовного рівня B2 (незалежний користувач), який вимагає мінімум 200 контактних годин і складної мовної поведінки.

Для отримання ступеня бакалавра, разом з усіма іншими професійними вміннями, студент-юрист повинен бути здатним ефективно спілкуватися іноземною мовою у професійному середовищі, щоб: доступно, логічно пояснити інформацію, що міститься в іншомовних юридичних документах (як у друкованому, так і в електронному вигляді), аудіо- та відеоінформацію, користуючись відповідними пошуковими методами та термінологією; використовуючи Інтернет-джерела; знаходити нову текстову й графічну аналізувати іншомовні джерела інформації на предмет їх придатності для отримання даних, що є необхідними професійних завдань та прийняття професійних рішень; писати ділові та професійні листи, демонструючи міжкультурне розуміння та попередні знання у конкретному юридичному контексті; перекладати нескладні іншомовні юридичні тексти на рідну мову, користуючись двомовними спеціалізованими словниками, електронними словниками та програмним забезпеченням перекладацького спрямування; заповнювати типові документи іноземною мовою: анкету на отримання візи, протокол допиту, ордер на арешт тощо. Обов'язковою умовою ефективного навчання іноземної мови в бакалавраті вищих юридичних навчальних закладів має бути підсумковий контроль у формі іспиту та рубіжний контроль у формі модульних контрольних робіт. *На другому циклі* (магістратура) для здобувачів вищої юридичної освіти передбачається оволодіння переліком компетентностей, які враховують вимоги до мовного рівня C1 – досвідчений користувач автономний, який вимагає мінімум 250 контактних годин в структурі освітньої програми.

Здобувач магістерського ступеня з юриспруденції повинен володіти наступними компетентностями: готувати публічні виступи (8-10 хв.), пов'язані з юридичними проблемами, застосовуючи відповідні засоби вербальної комунікації

та адекватні форми ведення дискусій і дебатів; розуміти довготривалі висловлювання, що містять юридичні терміни та характерні для офіційного й наукового стилів граматичні конструкції. Розуміти мовлення, навіть якщо воно не досить чітко структуроване. Розуміти програми телебачення й фільми, що містять юридичну лексику, без надмірних зусиль; розуміти довгі та складні юридичні тексти, оцінюючи особливості їх стилю. Він може розуміти фахові статті та довгі інструкції, які стосуються сфери його діяльності. Самостійно читати тексти: а) швидко переглядати; б) розуміти загальний зміст; в) глибоко й уважно прочитувати; швидко й спонтанно висловлюватися на професійні теми без очевидних утруднень у доборі виразів. Гнучко й ефективно користуватися мовою із професійною та соціальною цілями. Чітко формулювати думки й точки зору та доносити свої погляди до співрозмовників у повному обсязі; представляти чіткі, детальні висловлювання на складні, у тому числі професійні, теми, розвиваючи окремі точки зору та доходячи логічного висновку; робити усні повідомлення й доповіді на зразок тих, що можуть знадобитися в типових ситуаціях професійної діяльності (у суді, в прокуратурі тощо); вміння вести діалог – обмін інформацією, який має включати кілька типових запитань і відповідей.

Вихідний рівень володіння іноземною мовою слід оцінювати під час випускного кваліфікаційного іспиту по завершенню магістерської програми.

Третій цикл вищої юридичної освіти (докторський/ PhD) передбачає оволодіння здобувачем переліку компетентностей, які враховують вимоги до мовного рівня C2 (Досвідчений користувач компетентний): легко розуміти практично всі форми писемного мовлення, у тому числі складні в структурному чи лінгвістичному плані тексти, такі як підручники з різних галузей права, статті з юриспруденції тощо; не відчувати жодних утруднень у розумінні будь-якого розмовного мовлення, живого або в записі, навіть якщо воно звучить у швидкому природному темпі, за умови, якщо в здобувача є якийсь час для того, щоб звикнути до індивідуальних особливостей мовлення.

На третьому циклі вищої освіти здобувач повинен без зусиль брати участь у будь-якій розмові чи дискусії, легко вживаючи ідіоматичні звороти та колоквіалізми (розмовні слова та вирази); вільно висловлюватися, розрізняючи найтонші відтінки смислу; якщо в мовленні виникає проблема, усувати її непомітно для інших; представляти чітко, рівне й повне значення або аргумент у стилі, що відповідає контексту; мати широкий, точний словниковий запас, такий, що відповідає предмету й ситуації; мати темп мовлення подібний до темпу мовлення носія мови в знайомих галузях; писати складні листи, доповіді, наукові статті, представляючи проблему (предмет розгляду) за допомогою ефективною логічної структури, що дозволяє адресату виділити й запам'ятати значущі пункти; писати резюме та огляди наукових статей (абстракти). У Програмі з англійської мови для професійного спрямування кількість годин для рівня C2, необхідний для здобувачів освіти третього циклу, не вказано. Отже, кожен вищий навчальний заклад, який здійснює докторську підготовку юристів, має вирішувати самостійно, скільки аудиторних годин він може виділити на вивчення іноземної мови.

Для оцінювання результатів навчання (знань, умінь і навичок) іншомовної

підготовки пропонується взяти за основу наступні критерії. Для здобувачів ступеня бакалавра:

Таблиця 1

Критерії оцінювання результатів навчання в бакалавраті

<i>Рівень компетентності</i>	<i>Критерії оцінювання</i>
Високий (творчий)	Особа, яка навчається, виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно здобувати іншомовні знання, без допомоги викладача знаходить джерела інформації, використовує набуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді, самостійно розвиває власні обдарування і нахили
Достатній (конструктив но-варіативний)	Особа, яка навчається, вільно володіє вивченим обсягом іншомовного матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує вправи і задачі в стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна
	Особа, яка навчається, вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати іншомовну інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати її на практиці, контролювати власну діяльність, виправляти помилки, серед яких є суттєві, добирати аргументи на підтвердження певних думок
Середній (репродуктивний)	Особа, яка навчається, відтворює значну частину теоретичного іншомовного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, з допомогою викладача може аналізувати іншомовний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих
	Особа, яка навчається, володіє іншомовним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на продуктивному рівні
Низький (рецептивно-продуктивний)	Особа, яка навчається, володіє іншомовним матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу
	Особа, яка навчається, володіє іншомовним матеріалом на рівні елементарного розпізнання і відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів

Пропонується щодо критеріїв оцінювання результатів навчання іншомовної підготовки в магістратурі два варіанти вимірювання іншомовних знань здобувачів ступеня магістра права:

1) орієнтація на вимоги відповідної сертифікації в Європі: Кембриджські сертифікати «Просунутий користувач» – рівні А, В та «Досвідчений користувач» – рівні А, В, С; TOEFL (міжнародний, не інститутський тест), виконаний на комп'ютері, що налічує не менше 230 балів; TOEFL (міжнародний, не

інститутський тест), виконаний в Інтернеті, що налічує не менше 90 балів; TOEFL (міжнародний, не інститутський тест) друкований, що налічує не менше 500 балів;
2) оцінювання за наведеними нижче критеріями.

Таблиця 2

Критерії оцінювання результатів навчання в магістратурі

Рівень компетентності	Критерії оцінювання
Високий (творчий)	Особа, яка навчається, може самостійно перекладати власні наукові статті та доповіді на іноземну мову (мови). Може виступати з доповідями іноземною мовою на комунікативних заходах (конференціях, тренінгах, семінарах, професійних зустрічах). Може представити чіткі, детальні висловлювання з широкого кола професійних питань; висловити точку зору на запропоновану тему, наводячи аргументи «за» і «проти». Може спілкуватися у більшості ситуацій під час перебування й подорожі у країні, мова якої вивчається. Може без підготовки вступати до розмови, тема якої знайома, особисто значуща або пов'язана з повсякденним (сім'я, хобі, робота, подорожі та поточні події/новини) чи професійним життям. Може розуміти програми телебачення й фільми без особливих зусиль.
Достатній (конструктивно-варіативний)	Особа, яка навчається, може розуміти фахові (наукові) статті та довгі інструкції, які стосуються юридичної сфери. Самостійно читати тексти: а) швидко переглядати; б) повністю розуміти зміст; в) глибоко й уважно прочитувати. Може письмово і усно будувати складні зв'язні висловлювання, щоб описати події, особисті враження чи свою професійну діяльність. Може розгорнуто назвати причини чи пояснення щодо своїх (професійних) поглядів і планів. Може переказати сюжет книги чи фільму та описати своє ставлення до прочитаного/побаченого.
Середній (репродуктивний)	Особа, яка навчається, може розуміти фахові статті та короткі інструкції, які стосуються сфери діяльності. Самостійно читати тексти: а) швидко переглядати; б) розуміти загальний зміст. Може будувати прості зв'язні висловлювання, для того щоб описати події, особисті враження чи свою професійну діяльність.
Низький (рецептивно-продуктивний)	Особа, яка навчається, може розуміти короткі юридичні тексти, розпізнаючи типові граматичні конструкції. Розуміє недовготривале мовлення в повільному темпі. Може письмово виражати думки в формі короткого тексту з простих, часто непоширених речень.
	Особа, яка навчається, відтворює незначну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних

	положень, з допомогою викладача може аналізувати матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих помилок.
--	--

I, нарешті, на *третьому* циклі вищої юридичної освіти (аспірантура) пропонується для оцінювання результатів навчання використовувати критерії на основі міжнародних сертифікатів, наприклад, TOEFL (міжнародний, не інститутський тест) друкований, 550 балів.

Описано мотиваційні аспекти якісної іншомовної підготовки фахівців права, серед яких перше місце посідає академічна мобільність – участь у закордонних стажуваннях, навчання в закордонних університетах протягом 1-2 семестрів тощо.

У висновках до розділу зазначено, що сутність педагогічної концепції іншомовної підготовки фахівців права у вищій школі України полягає у її спрямованості на системну реалізацію сучасних світових освітніх тенденцій у сфері іншомовної підготовки шляхом інноваційних перетворень.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на підставі аналізу європейських освітніх тенденцій здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми іншомовної підготовки фахівців права у контексті трициклової системи вищої освіти. Одержані дослідницькі результати підтвердили правомірність вихідних положень, а реалізовані мета та завдання дослідження дали змогу сформулювати такі висновки та пропозиції.

1. Аналіз наукової літератури, нормативних документів Ради Європи, Європейської Комісії, ЮНЕСКО, ООН засвідчив наявність широкого спектру сучасних освітніх проблем та викликів, зокрема і в сфері іншомовної підготовки у вищих навчальних закладах. Водночас встановлено, що на вітчизняному науковому просторі вони недостатньо досліджені, виокремлені та систематизовані саме в контексті іншомовної підготовки фахівців права в умовах євроінтеграції. Відсутнє теоретико-методологічне обґрунтування системи іншомовної підготовки у вищих навчальних закладах юридичного профілю в умовах трициклової системи вищої освіти та іншомовної підготовки як її сегменту, гармонізації вітчизняної вищої освіти з освітніми системами інших європейських країн на основі Болонської конвенції і приєднання України до Європейського простору вищої освіти.

2. Виявлено й описано такі особливості іншомовної підготовки фахівців права в провідних університетах країн Європейського простору вищої освіти: 1) викладання в бакалавраті окремих юридичних дисциплін іноземною мовою, 2) функціонування значної кількості англійських магістерських програм із права, 3) можливість здійснення докторської підготовки, а також написання і захисту дисертацій із юриспруденції англійською мовою, 4) високий рівень академічної мобільності здобувачів вищої юридичної освіти, 5) функціонування юридичних шкіл і літніх шкіл права, центрів права при університетах, 6) діяльність національних, міжрегіональних та міжнародних правових об'єднань і об'єднань юридичних факультетів, 7) залучення до викладання юридичних дисциплін практикуючих

експертів (суддів, адвокатів, прокурорів); 8) визнання міжнародних сертифікатів про рівень володіння іноземною мовою здобувачами вищої юридичної освіти для їх участі в англomовних програмах, академічних обмінах тощо. Виявлено тенденцію індивідуалізації та диференціації іншомовної підготовки фахівців права як невід'ємної складової інтернаціоналізації вищої юридичної освіти на трьох циклах в провідних університетах країн Європейського простору вищої освіти.

3. На основі аналізу виокремлено сучасні європейські моделі іншомовної підготовки фахівців права: 1) західноєвропейська, 2) центральноєвропейська та 3) східноєвропейська (країн – не членів ЄС). *Західноєвропейська* модель характеризується функціонуванням значної кількості англomовних бакалаврських курсів та магістерських програм, здійсненням докторської підготовки англійською мовою, найвищим серед усіх моделей рівнем академічної мобільності. Відмінною особливістю *центральноєвропейської* моделі є неможливість підготовки й захисту дисертації тільки англійською мовою та нижчий рівень академічної мобільності. Для *східноєвропейської* моделі притаманні сильні позиції німецької мови як іноземної, неможливість здійснення докторської підготовки англійською мовою та найнижчий серед усіх європейських країн рівень академічної мобільності.

4. Ідентифікація стану іншомовної підготовки у вітчизняних юридичних вищих навчальних закладах виявила такі проблеми: відсутність галузевих стандартів підготовки бакалаврів права та магістрів права; недостатня кількість контактних годин на вивчення іноземної мови; критично низький рівень академічної мобільності здобувачів вищої юридичної освіти через часту відсутність двосторонніх угод про співпрацю з європейськими університетами та повну відсутність державного фінансування; недостатній рівень вивчення сучасного європейського й міжнародного права; неузгодженість нормативно-правових актів, які регламентують освітянську діяльність взагалі та підготовку фахівців-юристів; непопулярність українських ВНЗ юридичного профілю серед іноземних студентів.

Установлено, що до складових іншомовної підготовки фахівців права у більшості вітчизняних університетів на всіх трьох циклах вищої освіти належать аудиторні заняття з іноземної мови з викладачем і самостійна робота.

5. Удосконалено понятійно-термінологічний апарат, який характеризує досліджувану проблему – конкретизовано дефініції і сутність понять «іншомовна підготовка фахівців права» та «іншомовна компетентність фахівців права». Поняття *іншомовна підготовка фахівців права* визначено як системне оволодіння іноземними мовами в галузі права на основі міждисциплінарної інтеграції з урахуванням індивідуальних якостей особистості, спрямоване на досягнення такого рівня професійної іншомовної компетентності, що забезпечить знання та розуміння особливостей права інших країн та їх ефективне використання в юридичній діяльності, в міжкультурному та міжособистісному спілкуванні для вирішення професійних завдань в умовах євроінтеграції та глобалізації. *Іншомовна компетентність фахівця права* визначається як динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок з іноземної мови (мов), способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, що визначає здатність особи успішно здійснювати професійну й подальшу навчальну діяльність

та забезпечує їй ефективне спілкування з іншомовними партнерами.

6. Визначено, що оптимізація іншомовної підготовки фахівців права в Україні потребує модернізації підходів до освітнього процесу на основі запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у таку підготовку. Підвищення якості юридичної освіти має відбуватися на основі взаємозв'язку загальнодидактичних принципів самостійності, активності і систематичності; розширенні можливостей для безперервної освіти в галузі права на основі реалізації принципів послідовності, наступності та доступності; оптимізації процесу набуття іншомовних компетентностей студентами на основі взаємозумовленості принципів розвивального навчання, оптимальних умов для індивідуальної траєкторії навчання, індивідуального та диференційованого підходу; постійному вдосконаленні дидактичного забезпечення освітнього процесу, використанні іншомовних ресурсів із права.

7. Теоретично обґрунтовано концептуальні засади іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вищої освіти, що визначають цілі, завдання, зміст професійно орієнтованої іншомовної підготовки здобувачів юридичних спеціальностей. Вони відображають стратегічний курс на реформування вищої освіти, якісне оновлення іншомовної підготовки майбутніх фахівців права, які б кваліфікаційно відповідали європейським стандартам. Суть концептуальних засад полягає в: компетентнісному підході, трицикловості, академічній мобільності, принципах наступності, студентоцентризму, інтегративності (міждисциплінарній взаємодії), запровадженні інформаційно-комунікаційних технологій та дистанційної освіти з урахуванням особливостей іншомовної підготовки, системі забезпечення якості та новітніх критеріях оцінювання.

8. Розроблено й науково обґрунтовано інноваційну модель іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вищої освіти. Модель включає такі основні компоненти: *підсистему факторів впливу зовнішнього середовища*; суб'єкти взаємодії в ньому – процеси глобалізації, євроінтеграції, інтернаціоналізації та різні види й типи мобільності; *суспільне середовище* та підсистему його факторів впливу: нові суспільні вимоги до особистості, нова якість вищої освіти, новий зміст професійної діяльності; *система вищої юридичної освіти*: міжнародні документи, національна законодавча база, професійні стандарти – всі перераховані компоненти моделі передбачають розвиток іншомовної підготовки юристів; освітні програми з права, у яких має бути передбачений розвиток чітко визначених іншомовних компетентностей на кожному з циклів вищої освіти та перелік результатів навчання; вихід із системи юридичної освіти – це рух фахівців права на ринок праці; і, нарешті, *підсистема умов освітнього процесу* містить такі компоненти, як 1) індивідуальна траєкторія: вибір 25 % навчальних дисциплін, курсів; практики, закордонні стажування, літні школи тощо; та 2) інтернаціоналізація, інтеграція науки, освіти й ринку праці, яка передбачає академічні обміни, подвійні дипломи, навчання міжнародних студентів у вітчизняних ВНЗ, дуальність підготовки, участь в освітньому процесі закордонних викладачів тощо.

Урахування основних наукових результатів дисертаційного дослідження дає

підстави запропонувати практичні *рекомендації* щодо вдосконалення іншомовної підготовки в навчальному процесі вищої школи в контексті пріоритетної ролі іноземних мов у суспільному житті, зокрема на таких рівнях:

законодавчому: розроблення експертами науково-методичних комісій при Міністерстві освіти і науки України стандартів вищої освіти в галузі знань «Право» для освітніх рівнів «Бакалавр», «Магістр», «Доктор філософії» на основі методології проекту ЄС TUNING;

організаційно-адміністративному: створення Центру іншомовної підготовки, завданнями якого є: розробка стратегічних напрямів іншомовної політики України; координація досліджень із проблем іншомовної підготовки, які здійснюються в суміжних галузях педагогічної науки, здійснення в Україні єдиної скоординованої політики в сфері іншомовної підготовки; співпраця з Європейською Комісією та Європейським Центром сучасних мов; пропагування найкращих досягнень вітчизняної педагогічної науки в галузі іншомовної підготовки, інноваційних технологій тощо шляхом видання фахових журналів іноземними мовами, зокрема англійською;

організаційно-методичному: створення Національної асоціації викладачів іноземних мов вищих юридичних навчальних закладів із метою об'єднання інтелектуального потенціалу українських вищих навчальних закладів/ факультетів юридичного профілю для модернізації системи професійно орієнтованої іншомовної підготовки; перетворення кафедр іноземних мов на лінгвістично-методичні центри з розширеними функціями;

навчально-дослідницькому: створення міжкафедральних навчально-наукових лабораторій з метою підвищення ефективності міжкафедральної взаємодії з позиції інтеграції дисципліни «іноземна мова» та спеціальних дисциплін для формування нового соціально-професійного типу особистості фахівця, який володіє іншомовними компетентностями, навичками самостійної дослідницької роботи та проектування у трьох основних видах діяльності: 1) професійній; 2) науково-дослідницькій; 3) проектно-аналітичній; відкриття в юридичних ВНЗ/на факультетах *подвійних спеціальностей* – «(міжнародне/європейське) право та іноземні мови» як досягнення найвищого ступеня міждисциплінарної інтеграції; відкриття при університетах міжнародних шкіл або центрів права.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми іншомовної підготовки фахівців права, тому в подальшому можливе:

1) дослідження новітніх технологій іншомовної підготовки юристів: і педагогічних, і ІКТ;

2) дослідження розвитку спільних програм із наданням університетами подвійних дипломів. Наприклад, надання 2-х дипломів двома університетами (така практика поширена в німецьких і французьких університетах) або 1-го узгодженого диплома кількома університетами.

Вказане відноситься до перспектив дослідження іншомовної підготовки фахівців права.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Нітенко О. В. Іншомовна підготовка фахівців права в трицикловій системі вищої освіти : європейський досвід : монографія / О. В. Нітенко. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 252 с.
2. Нітенко О. В. Німецька мова для студентів-юристів [Текст] : навч. посібник / О. В. Нітенко. – К. : КНТ, 2008. – 176 с. (З грифом МОН України).
3. Німецька мова: підручник для студентів I-III курсів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [Кондратьєва Л. С., Мульчина Ж. В., Нітенко О. В., Черкашин С. В.]; за ред. В. П. Сімонок. – Х. : Право, 2004. – 320 с. (З грифом МОН України).
4. Nitenko O. Peculiarities of the Foreign Language Training of the Lawyers in Northern Europe: Finland and Sweden / O. Nitenko // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – К. : Едельвейс, 2015. – Вип. 1-2 (42-43). – С. 109-113. – (Сер.: Педагогічні науки)
5. Nitenko O. Peculiarities of the Foreign Language Training of the Lawyers in Central Europe: Poland, Czech Republic and Hungary / O. Nitenko // The Caucasus. Tbilisi, 2014. – Issue 06, November-December. – P. 21-26.
6. Нитенко О. В. Профіль спеціаліста по праву: європейський и український опыт / О. В. Нитенко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – № 2 (46). – С. 33-41.
7. Нітенко О. В. Впровадження інноваційних технологій в іншомовній підготовці фахівців із права / О. В. Нітенко // Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. праць. – К. : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2014. – Вип. 2. – С. 65-69.
8. Нітенко О. В. Концептуальні положення іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вищої освіти / О. В. Нітенко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : НВЦ «Пріоритети», 2015. – № 1 – Темат. вип. «Наука і вища освіта». – С. 116-120.
9. Нітенко О. В. Деякі аспекти підготовки фахівців із права в університетах Європейського простору вищої освіти / О. В. Нітенко // Теорія і практика управління соціальними системами. – Х. : Видавн. центр НТУ «ХПІ», 2015. – № 1. – С. 98-104.
10. Нітенко О. В. Модель іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вищої освіти / О. В. Нітенко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди». – К. : Гнозис, 2015. – Вип. 35. – Т. VIII (59). – Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 157-160.
11. Нітенко О. В. Критерії оцінювання іншомовних компетентностей фахівців права/ О. В. Нітенко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Бердянськ : БДПУ, 2015. – Вип. 1. – С. 184-190.
12. Нітенко О. В. До питання про стан дослідження іншомовної підготовки в системі вищої освіти України / О. В. Нітенко // Педагогічний дискурс. – Хмельницький : ХГПА, 2015. – Вип. 18. – С. 157-161.

13. Нітенко О. В. Інтернаціоналізація вищої освіти як фактор розвитку університету / О. В. Нітенко // Освітологічний дискурс (Електр. наук. фах. вид.). – К. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – № 2 (10). – С. 205-216. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/249#.VbDKeKTmko>
14. Нітенко О. В. Європейський досвід підготовки докторів філософії з права / О. В. Нітенко // Проблеми освіти: наук. зб. / Ін. інновац. технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2014. – Вип. 78. – Ч. 1. – С. 159-164.
15. Нітенко О. В. Трансформація іншомовної підготовки фахівців із права в Україні в контексті євроінтеграційних процесів / О. В. Нітенко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : НВЦ «Пріоритети», 2014. – № 1 – Темат. вип. «Наука і вища освіта». – С. 253-256.
16. Нітенко О. В. Забезпечення вимог Закону про вищу освіту – виклик для юридичної освіти України / О. В. Нітенко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : НВЦ «Пріоритети», 2014. – № 3 – Темат. вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». – С. 73-76.
17. Нітенко О. В. Особливості іншомовної підготовки фахівців із права в країнах Східної Європи (Білорусь, Молдова, Росія) / О. В. Нітенко // Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : НВЦ «Пріоритети», 2014. – № 3. – Темат. вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – С. 226-230.
18. Нітенко О. В. Стан і тенденції іншомовної підготовки фахівців права в системі вищої освіти / О. В. Нітенко // Зб. наук. праць Військового інституту КНУ імені Тараса Шевченка. – К. : ВІКНУ, 2013. – Вип. № 41. – С. 267-271.
19. Nitenko O. The Newest Master's Degree Programmes in Universities of Austria / O. Nitenko // Юридична психологія та педагогіка: наук. журнал – К. : НАВС, 2013. – № 1 (13). – С. 110-116.
20. Нітенко О. В. Іншомовні компетентності фахівців права: європейський досвід та українські реалії / О. В. Нітенко // Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : НВЦ «Пріоритети», 2013. – № 3 – Темат. вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». – С. 196-200.
21. Нітенко О. В. Іншомовна підготовка фахівців із права в українських вищих навчальних закладах: виклики та перспективи / О. В. Нітенко // Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2012. — № 1. – Темат. вип. «Наука і вища освіта». – С. 227-234.
22. Нітенко О. В. Іншомовна підготовка фахівців із права на третьому циклі вищої освіти в Австрії / О. В. Нітенко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : «Педагогічна преса», 2012. – № 1. – Темат. випуск «Інтеграція вищої школи України до європейського та світового освітнього простору». – С. 360-364.
23. Нітенко О. В. Особливості взаємодії закладів освіти й ринку праці в Німеччині / О. В. Нітенко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : НВЦ «Пріоритети», 2012. — № 3 – Т. 1. – Темат. вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу». – С. 36-39.

24. Нітенко О. В. Особливості підготовки магістрів із права в Німеччині / О. В. Нітенко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : «Вища освіта України», 2012. — № 3 – Т. 3.– Темат. вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – С. 320-327.

25. Нітенко О. В. Іншомовна підготовка юристів на третьому циклі вищої освіти у Федеративній Республіці Німеччина / О. В. Нітенко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : «Гнозис», 2011. – Т. 1. — Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 370-375.

Наукові праці апробаційного характеру

26. Нітенко О. В. До питання про іншомовну підготовку аспірантів (ад'юнктів) немовних вищих навчальних закладів / О. В. Нітенко // Формування іншомовної компетентності фахівців: національний та європейський вимір : зб. матер. Міжвузівського круглого столу. – Ірпінь: Національний університет державної податкової служби України, 2011. – С. 101-103.

27. Нітенко О. В. Організація іншомовної підготовки працівників правоохоронних органів до Євро-2012 (із практичного досвіду кафедри іноземних мов НАВС) / О. В. Нітенко // Мовна підготовка працівників ОВС до проведення фінальної частини Євро-2012 в Україні : зб. матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : Національна академія внутрішніх справ, 2011. – С. 6-8.

28. Нітенко О. В. Особливості підготовки фахівців із права на першому циклі вищої освіти у ФРН / О. В. Нітенко // Теорія та практика юридичної освіти : зб. матер. I Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : Європейський ун-т, 2012. – С. 149-152.

29. Нітенко О. В. Стан і тенденції іншомовної підготовки працівників ОВС у системі вищої освіти / О. В. Нітенко // Проблеми галузевої комунікації, перекладу та інтеграційні процеси в суспільстві : зб. матер. IV Міжнародної наукової конференції. – Х.: Академія внутрішніх військ МВС України, 2014. – С. 80-82.

30. Нітенко О. В. Трансформація іншомовної підготовки фахівців із права в Україні в контексті євроінтеграції / О. В. Нітенко // Іншомовна підготовка працівників ОВС та фахівців із права : зб. матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : НАВС, 2014. – С. 4-8.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

31. Нітенко О. В. Німецька мова для правоохоронців: мультимед. навч. посібник. / І. П. Жукевич, О. В. Нітенко, Н. Р. Харчук, С. С. Линдін. – К. : НАВС, 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naiou.kiev.ua/books/deutsch_lehrbuch/index.html (Авторське свідоцтво № 53375).

32. Нітенко О. В. Німецька мова для правоохоронців: посібник [Текст]. / І. П. Жукевич, О. В. Нітенко, Н. Р. Харчук. – К.: КНТ, 2011. – 345 с.

33. Нітенко О. В. Німецька мова для магістрів-правоохоронців: посібник [Текст]. / О. В. Нітенко. – К. : – НАВС, 2013. – 38 с.

34. Нітенко О. В. Робоча програма навчальної дисципліни «Іноземна мова» ГСЕД 1.1.7. / О. В. Нітенко, Д. М. Супрун. – К. : НАВС, 2013. – 14 с.

35. Нітенко О. В. Робоча програма навчальної дисципліни «Іноземна мова» ГСЕП 1.1.5. / О. В. Нітенко, О. І. Степаненко. – К. : НАВС, 2014. – 15 с.

36. Нітенко О. В. Робоча програма навчальної дисципліни «Іноземна мова» ГСЕП 5. / О. В. Нітенко. – К. : НАВС, 2013. – 12 с.

АНОТАЦІЇ

Нітенко О. В. Іншомовна підготовка фахівців права в трицикловій системі вищої освіти: європейський досвід. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти. – Інститут вищої освіти НАПН України, Київ, 2015.

У дисертації досліджено європейські тенденції і теоретико-методологічні засади іншомовної підготовки фахівців права в контексті трициклової системи вищої освіти. Здійснено огляд та порівняльний аналіз документів, що регламентують іншомовну підготовку в країнах Європейського простору вищої освіти (Європейська рамка кваліфікацій, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти) та в Україні (Національна рамка кваліфікацій, Програма з англійської мови для професійного спрямування, Закон України Про вищу освіту 2014 р.). Проаналізовано досвід організації іншомовної підготовки в провідних університетах Центральної, Північної, Східної Європи та країн-не членів ЄС. Відбір університетів здійснено на основі їх показників у світових освітніх рейтингах «Шанхайському», «Таймс» та «Кью Ес». Описано сучасні європейські моделі іншомовної підготовки фахівців права, перелічено їх основні особливості. З'ясовано роль інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні іншомовної компетентності фахівців права.

Представлено концепцію іншомовної підготовки фахівців права в трицикловій системі вітчизняної вищої освіти. Розроблено інноваційну модель іншомовної підготовки фахівців права для українських вищих навчальних закладів. Визначено критерії оцінювання іншомовних знань та умінь майбутніх юристів на кожному циклі вищої освіти.

Ключові слова: іншомовна підготовка, фахівці права, трициклова система вищої освіти, компетентності, університет, рейтинг, Європейський Союз, Європейський простір вищої освіти, критерії оцінювання, модель іншомовної підготовки.

Нітенко О. В. Иноязычная подготовка специалистов по праву в трицикловой системе высшего образования: европейский опыт. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04. – «Теория и методика профессионального образования». Институт высшего образования НАПН Украины, Киев, 2015.

В диссертации исследованы европейские тенденции и теоретико-методологические основы иноязычной подготовки специалистов по праву в контексте трициклового системы высшего образования.

Изучено современное состояние такой подготовки в Украине, которое характеризуется недостаточным количеством контактных часов на изучение иностранного языка и отсутствием программ академической мобильности. Совершен обзор и сравнительный анализ документов, регламентирующих иноязычную подготовку в странах Европейского пространства высшего образования (Европейская рамка квалификаций, Общеввропейские рекомендации по языковому образованию) и в Украине (Национальная рамка квалификаций, Программа по английскому языку для специальных целей, Закон Украины о высшем образовании (2014 г.)).

Выявлены факторы влияния на развитие иноязычной подготовки юристов в системе украинского высшего образования. Обоснована необходимость совершения иноязычной подготовки в рамках парадигмы «бакалавр-магистр-доктор философии по праву» согласно трициклового организации высшего образования по Болонскому процессу. Представлены методологические основы формирования компетентностей в высшем образовании. Проиллюстрирована роль интернационализации высшего образования и иноязычной подготовки как факторов развития университетского потенциала.

Проанализирован опыт организации иноязычной подготовки юристов в ведущих университетах Центральной (Италия, Германия, Австрия), Северной (Финляндия, Швеция), Восточной (Польша, Венгрия, Чехия) Европы и стран-не членов ЕС. Отбор университетов совершен на основании их показателей в мировых образовательных рейтингах «Шанхайском», «Таймс» и «Кью Эс». Изучены особенности такой подготовки, среди которых: 1) преподавание в бакалаврате отдельных юридических дисциплин на иностранном языке, 2) функционирование значительного количества англоязычных магистерских программ, 3) возможность совершения докторской подготовки, а также написания и защиты диссертаций на английском языке, 4) высокий уровень академической мобильности, 5) функционирование юридических школ и летних школ права, центров права при университетах, 6) деятельность национальных, межрегиональных и международных правовых объединений и объединений юридических факультетов и т.д. Описаны современные европейские модели иноязычной подготовки специалистов по праву, перечислены их основные особенности. Проанализирован европейский опыт внедрения информационно-коммуникационных технологий в иноязычную подготовку будущих юристов. Сформулированы актуальные проблемы внедрения информационно-коммуникационных технологий для изучения иностранных языков в высших учебных заведениях Украины. Представлен европейский и отечественный опыт организации иноязычной подготовки в обосновании концептуальных основ инновационной модели такой подготовки специалистов по праву в Украине. Установлены мотивационные аспекты качественной иноязычной подготовки будущих юристов в Украине, среди которых основным определена возможность участия в заграничных стажировках или временное обучение в заграничных университетах.

Разработана инновационная модель иноязычной подготовки будущих юристов для украинских высших учебных заведений. Определены критерии оценивания иноязычных знаний и умений будущих специалистов юридического профиля на каждом цикле высшего образования. С учетом европейского опыта уточнен профиль специалиста по праву. Проведен сравнительный анализ образовательных и профессиональных квалификаций по праву в национальной квалификационной системе и национальной рамке квалификаций. Доказано, что иноязычная компетентность является обязательной составляющей квалификации специалиста по праву. Представлены результаты практической апробации отдельных компонентов модели иноязычной подготовки будущих юристов в Украине (на базе Национальной академии внутренних дел).

Ключевые слова: иноязычная подготовка, специалисты по праву, трицикловая система высшего образования, компетентности, университет, рейтинг, Европейский Союз, Европейское пространство высшего образования, критерии оценивания, модель иноязычной подготовки.

Nitenko O.V. Foreign Language Training of the Future Lawyers in frame of the Three-Cycle Higher Education System: European Experience. – Manuscript.

Thesis for a Doctorate Degree in Pedagogical Studies. Specialty 13.00.04 - Theory and Methodology of Professional Education. – Institute of Higher Education NAES of Ukraine, Kyiv, 2015.

The European tendencies, theoretical and methodological foundations of foreign language education of the future lawyers in the context of a three-cycle higher education system were researched in the thesis. The overview and comparative analysis of documents which regulate foreign language training in the European Higher Education Area (European Qualifications Framework, Common European Framework of Reference for Languages) and in Ukraine (National Qualifications Framework, English for Specific Purposes, Law of Ukraine on Higher Education) was done. The experience of foreign language training in leading universities of Central, Northern and Eastern Europe and non EU countries has been analyzed. The selection of universities based on their indicators in the world university rankings «Academic Ranking of World Universities», «Times» and «QS» was done. The modern European models of foreign language training of the future lawyers were described and analyzed, their main peculiarities were identified. The specific objectives and role of information and communication technologies in line with development of foreign language competence of specialists in law has been found. The concept of foreign language training of specialists in law within a three-cycle higher education system has been submitted. The innovative model of foreign language training of the future lawyers for Ukrainian universities has been developed. The evaluation criteria of foreign language knowledge and skills of specialists in law at each cycle of higher education have been identified.

Keywords: foreign language training, experts in law, three-cycle higher education system, competences, university, education ranking, European Union, European Higher Education Area, criteria for evaluation, model of foreign language training.